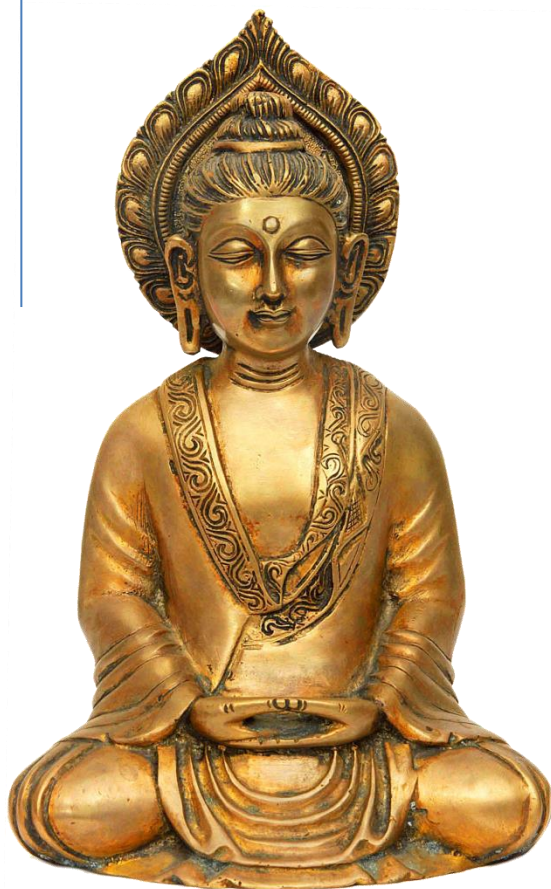

EEN BETROUWBAAR PAD

Wijsheidspraktijk
voor bodhisattva's

*Een vertaling
van
The Awakening
of Faith*

Een betrouwbaar pad

© *Stiltij*, 18 mei 2020

Oorspronkelijke Chinese titel: *Dasheng qixin lun*

Gereconstrueerde Sanskriet titel: *Mahayana-shraddhotpada-shastra*

Vertaling: Ad van Dun (Dharmoebe)

Gebruikte bronnen:

- Hakeda, Yoshito S.: *The Awakening of Faith*; attributed to Asvaghosha. New York 1967 = [H]
- Fa-tsang: *Commentary on the Awakening of Faith* (An English Translation by Dirck Vorenkamp). New York 2004 = [F]
- Girard, Frédéric: *Traité sur l'acte de foi dans le grand véhicule*. Tokyo 2004 = [G]
- Asvaghosa (transl. D.T. Suzuki): *The awakening of faith*. Mineola 2003 (oorspr.: Chicago 1900)

Geraadpleegd:

- Lai, Whalen: *The awakening of faith; a study of the unfolding of Sinitic Mahayana motifs*. Cambridge 1975
- Sung-bae Park: *Wonhyo's commentaries on the Awakening of faith in Mahayana*. Berkeley 1979
- Schlaffer, Irmentraud: *Ashvagoshā - Die Erweckung des Glaubens*. Bonn 1994 (privé-manuscript)
- Bhiksuni Ratana: *Het pad van vertrouwen*. z.j. (<http://www.buddha-dharma.nl/>)

INHOUD

VOORAF	1
TOELICHTING	2
OVERZICHT	5
AANHEF.....	7
INDELING.....	8
DEEL 1: MOTIVATIE.....	9
DEEL 2: DEFINITIE	12
DEEL 3: UITLEG	14
HOOFDSTUK EEN: Verheldering van de reële betekenis	14
I. De ene-geest en zijn twee aspecten	14
A. De ene-geest in het licht van absoluteitheid	14
A. <i>Werkelijk leeg</i>	16
B. <i>Werkelijk niet-leeg</i>	17
B. De ene-Geest in het licht van verschijnselen	17
1. <i>Het voorraadbewustzijn</i>	17
A. Het aspect van verlichting.....	18
(1) Oorspronkelijke verlichting.....	18
(2) Het realiseren van verlichting	18
(a) Zuivere wijsheid.....	20
(b) Onvoorstelbare functionaliteit	21
(3) De eigenschappen van de essentie van verlichting	22
B. Het aspect van niet-verlichting	23
C. De relatie tussen verlichting en niet-verlichting.....	26
(1) Identiek.....	26
(2) Niet-identiek	26
2. <i>De oorzaken en condities van de geest-als-samsara</i>	27
A. De denkende geest	27
B. Bewustzijn	29
C. Vervuilde geestesstaten.....	31
D. Toelichting op gehanteerde begrippen	32
3. <i>De eigenschappen van wezens in samsara</i>	34

A. Doorwaseming door onwetendheid	36
B. Doorwaseming vanuit zodanigheid	38
ad 1. Doorwaseming via manifestatie van pure zodanigheid	40
ad 2. Doorwaseming via externe beïnvloeding	42
(a) De specifieke condities	42
(b) De algemene condities	43
II. De essentie zelf en de eigenschappen van zodanigheid	45
A. De essentie van zodanigheid	45
B. De kenmerken van zodanigheid	45
C. De invloeden van zodanigheid	47
III. Van samsara naar nirvana	51
HOOFDSTUK TWEE: Correctie van hinderlijke gehechtheden.....	52
I. Het vooroordeel van de vaststaande persoonlijkheid	52
II. Het vooroordeel van wereldse verschijnselen	56
HOOFDSTUK DRIE: Analyse van de soorten verlichtingsintentie	58
I. De verlichtingsintentie op het niveau van vertrouwen.....	58
II. De verlichtingsintentie op het niveau van visie en praktijk	63
III. De verlichtingsintentie op het niveau van verwerkelijking	64
DEEL 4: VERTROUWEN EN OEFENING	68
Over de vier soorten vertrouwen	68
Over de vijf oefeningen.....	69
De beoefening van kalmeren (shamata)	72
De beoefening van observeren (vipashyana)	76
DEEL 5: AANSPORING OM TE OEFENEN EN DE VRUCHT DAARVAN	80
BIJLAGEN	82
Synopsis	83
De vijf skandha's en tathata	96
Caturlakshana (de vier kenmerken van het geconditioneerd bestaan)	97
Pratityasamutpada	98
Woordenlijst Sanskriet	99
Literatuur selectie	106

VOORAF

De *Dasheng qixin lun* heeft een enorme invloed gehad op de ontwikkeling van het boeddhisme in Azië, met name in China, Korea en Japan.

Vreemd genoeg bestaat er geen Tibetaanse vertaling van dit werk;¹ de inhoud lijkt nochtans op geen enkele manier structureel te conflicteren met de gangbare soetra-onderrichtingen van de Vajrayana-traditie.

In deze tekst wordt een integrale visie heel compact verwoord: de lezer wordt uitgenodigd te opereren in het domein van transcendentie en absoluteheid ("leegte", "zodanigheid"), en de uiteenzetting wordt gekenmerkt door een subtiele samenhang. De Mahayana-leer krijgt in dit werk een direct en krachtig karakter. Onder andere de Zen-school maakt er actief gebruik van.

Het kernbegrip "vertrouwen" (*shraddha*) in dit werk mag uiteraard niet verward worden met blind vertrouwen. Een bruikbare oriëntatie is wellicht te vinden in de Shrialadevi soetra² waar Shrimala de lof zingt op het "aanvaarden van waarheid" als zijnde de kerngelofte van een bodhisattva.

Wellicht is het aan te bevelen de synopsis als eerste te lezen (zie Bijlagen), om een globaal idee van de opzet te krijgen.

N.b.: Achtergrond, overzicht, noten, illustraties, toelichtingen [tussen vierkante haken] en bijlagen zijn toegevoegd door mij, de vertaler.

Enkele geringe afwijkingen van de grammaticale regels, met name de verbindingsstreepjes, zijn bewust gehanteerd.

Het gebruik van mannelijke grammatica-elementen - (voor)naamwoorden etc. - suggereert op geen enkele manier een ongelijkwaardigheid ten aanzien van de vrouwelijke versies; in de Dharma is er geen verschil tussen vrouw en man.

¹ Girard p. XXI. Een Sanskriet versie van deze Chinese tekst is nooit gevonden. Er zijn slechts twee Chinese versies van dit werk bekend: de oudste en meest bekende is van Paramartha (499-569); een latere, relatief onbekende versie is van Shikshananda (652-710).

² Paul, Diana Y.; McRae, John R.: *The Sutra of Queen Srimala of the Lion's Roar, and The Vimalakirti Sutra*. Honolulu 2006

TOELICHTING

Hieronder een fragment uit de Princeton Dictionary of Buddhism, een aanbevolen bron voor de context van termen, personen en historie (Buswell, Robert & Lopez, Donald: The Princeton Dictionary of Buddhism. Princeton 2014).

Dasheng qixin lun (S. **Mahayanashraddhotpadashastra*).

"Verhandeling over het Ontwaken van Vertrouwen in het Mahayana [Grote voertuig]"; Engelse titel: "The Awakening of Faith".

Deze tekst werd traditioneel toegeschreven aan de Indische auteur Ashvaghosa [ca. 2e eeuw], maar tegenwoordig wordt algemeen aangenomen dat hij rond de 6e eeuw in China is geproduceerd.

Sinds zijn ontstaan is deze verhandeling een van de meest invloedrijke teksten van het Oost-Aziatisch boeddhisme gebleven. De vroegste en meest gangbare "vertaling" ervan dateert van circa 550 en wordt toegeschreven aan de beroemde Yogacara-geleerde Paramartha; sommigen veronderstellen dat Paramartha deze verhandeling na zijn aankomst in China heeft geschreven, misschien zelfs in het Sanskriet, om hem daarna in het Chinees te vertalen.

De auteur van de *Dasheng qixin lun* probeert twee dominante en schijnbaar onverenigbare stromingen binnen het Mahayana te verenigen: het gedachtengoed van de *Tathagatagarbha* [embryo of schoot van de boeddha's], en de theorie van het *Alayavijnana* [voorraadbewustzijn] over de werking van bewustzijn.

Het *Tathagatagarbha*-gedachtengoed leert dat alle levende wezens beschikken over het potentieel om verlichting te realiseren, omdat verlichting in wezen een intrinsiek aspect is van menselijk bewustzijn. Maar deze doctrine leek niet goed te kunnen verklaren waarom levende wezens die intrinsiek verlicht zijn, te maken kunnen krijgen met onwetendheid.

De *Alayavijnana*-theorie daarentegen stelde dat het basismateriaal van ons bewustzijn fungeert als een opslagplaats [voorraad] van de

in essentie ontelbare krachtbronnen of zaden (*bija*) die voortkomen uit onze handelingen in het verleden, inclusief de schadelijke daden. Deze interpretatie suggereerde dat mentale zuiverheid niet ingeboren is en dat verlichting daarom door een externe bron moet worden teweeggebracht, bijvoorbeeld door het "luisteren naar de Dharma", hetgeen dan kan leiden tot een "fundamentele transformatie" (*ashrayaparavrtti*) en dientengevolge tot een zuivere geestesstaat. Op deze manier verklaarde de *Alayavijnana*-theorie weliswaar de hardnekkigheid van onze onwetendheid en illusie, maar hij leek geen directe ingang te bieden naar verlichting.

De *Dasheng qixin lun* zoekt naar een gemeenschappelijke basis voor beide doctrines en beschrijft onze geest daarom als bestaande uit twee verschillende maar elkaar aanvullende aspecten: pure zodanigheid (*tathata*) en het ontstaan en vergaan van verschijnselen. Deze aspecten corresponderen respectievelijk met absolute waarheid en conventionele waarheid, dus met de domeinen van het ongeconditioneerde (*asamskarta*) en het geconditioneerde (*samskarta*).

Aangezien de geest die onderworpen is aan ontstaan en vergaan (in dit geschrift geassocieerd met *alayavijnana*) steeds gevestigd is in de geest van pure zodanigheid (in dit geschrift geassocieerd met *tathagatagarbha*), is onze geest dus tegelijkertijd zowel begoocheld als verlicht. Dit onderscheid tussen de verlichte aard van bewustzijn [pure zodanigheid] en de diverse tijdelijke manifestaties ervan [ontstaan en vergaan] wordt ook wel geformuleerd in termen van "wezen" (*ti*) en "functie" (*yong*).³

Vanuit het perspectief van boeddha's en wijzen wordt de geest van levende wezens beschouwd als duurzaam verkerend in een staat van "oorspronkelijke verlichting" of "intrinsieke verlichting".

³ Twee basisbegrippen uit de klassieke Chinese filosofie, ook wel vertaald als "noumenon" en "fenomenon"; Zen: leegte en vorm. [noot vertaler]

Vanuit het standpunt van levende wezens daarentegen beschouwt men diezelfde geest als een misleide staat die dus gezuiverd moet worden via een geleidelijke "actualisatie van verlichting".

Het actualisatieproces van verlichting behelst o.a. de beoefening van kalmeren (*shamata*; ontspanning) en observeren (*vipashyana*; inzicht), alsook het ontwikkelen van niet-denken (*wunian*); deze oefen-aspecten komen uitvoerig aan bod in het geschrift.

Maar zodra het actualisatieproces van verlichting eenmaal voltooid is, beseft de leerling dat de verlichting die door actualisatie is verworven feitelijk niet verschilt van intrinsieke of oorspronkelijke verlichting.

Dit betekent dus dat het onderscheid tussen beide benaderingen van verlichting uiteindelijk een kwestie van perspectief is: boeddha's en wijze mensen beschouwen de ingeboren zuiverheid van de *tathagatagarbha* als een intrinsiek gegeven; gewone stervelingen beschouwen het als iets dat via oefening gerealiseerd moet worden.

OVERZICHT

(vgl. p. 12)

Principe (p. 14 e.v.)

1) ABSOLUUT > zodanigheid; *tathagata-garbha*

- a) werkelijk leeg
- b) werkelijk niet-leeg

2) RELATIEF > voorraadbewustzijn; *alaya-vijnana*

- a) Verlichting
 - i) zuiverheid
 - ii) onvoorstelbare functionaliteit

- b) Niet-verlichting
 - i) samsara
 - ii) ik-idee (*manas*)

(1) Condities

- (a) vijf geesten (onwetend)
- (b) zes staten (vervuild)

(2) Eigenschappen

- (a) fijn
- (b) ruw (vervuild)

i. Doorwaseming

- 1. oorzaak: niet-verlichting
- 2. condities: wereld van objecten

Betekenis (p. 44 e.v.)

- 1) ESSENTIE: absoluut (zuivere wijsheid)
- 2) KENMERKEN: actieve kwaliteiten (onvoorstelbare functionaliteit)
- 3) INVLOEDEN: positief karma > *dharmakaya*
 - a) Wijsheid (*prajna; shunyata*) > *sambhogakaya*
 - i) Drie soorten verlichtingsintentie (*bodhichitta*)
 - (1) via vertrouwen
 - (2) via visie en praktijk
 - (3) via verwerkelijking
 - b) Compassie (*upaya; punya*) > *nirmanakaya*
 - i) Vijf oefeningen
 - (1) vrijgevigheid
 - (2) discipline
 - (3) geduld
 - (4) inzet
 - (5) kalmeren/observeren

AANHEF

[F-61 / G-5 / H-31] Tot de *Boeddha*, de eindeloos mededogende, die de wereld redt met zijn universele wijsheid en wiens superieure activiteit zich ontplooit in alle windstreken, neem ik mijn toevlucht.

[F-67] Tot de *Dharma*, de manifestatie en essentie van zijn verschijningsvorm, de oceaan van zodanigheid die de ware aard is van alle verschijnselen, de onuitputtelijke schatkamer van wonderlijke kwaliteiten, neem ik mijn toevlucht.

[F-69] Tot de *Sangha*, met al zijn leden die zich oprecht wijden aan de beoefening van wijsheid en mededogen, neem ik mijn toevlucht.

[F-71] Mogen alle levende wezens erin slagen hun twijfels achter zich te laten, hun hinderlijke gehechtheden af te werpen en een ongerept vertrouwen in de Mahayana⁴-weg te vinden, dan zal de stamboom van boeddha's nooit verbroken worden.

⁴ Letterlijk betekent Mahayana: het grote voertuig (naar ontwaken, of bevrijding); Hinayana: het kleine voertuig. De laatste term verwijst naar de diverse scholen vóór het ontstaan van het Mahayana, en omvat *shravaka's* ("luisteraars") en *pratyeka-boeddha's* ("zelfstandig ontwaakten"). De Mahayana-weg wordt bewandeld door *bodhisattva's*, lett.: verlichtingswezens, dat wil zeggen mensen die bewustwording beoefenen voor zichzelf (wijsheid) en alle andere wezens (mededogen).

INDELING

[F-75 / G-9 / H-32] De geschriften verklaren dat er een onderricht (*dharma*) bestaat waardoor het vertrouwen in de Mahayana-weg kan ontwaken in ons.

Daarom verdient dit onderricht hier verdere verheldering. Deze verheldering bestaat uit vijf delen:

1. de motieven om te schrijven
2. de definitie van Mahayana
3. de uitleg ervan
4. de beoefening van vertrouwen
5. de aansporing om te oefenen en de vrucht daarvan

DEEL 1: MOTIVATIE

[F-79 / G-11 / H-33] Als iemand mij vraagt wat me ertoe gebracht heeft deze verhandeling te schrijven, dan is mijn antwoord: er zijn acht redenen hiervoor.

- De eerste algemene reden is om mensen ertoe te brengen zich te bevrijden van alle lijden en definitief vervulling te realiseren; ik beoog hierbij geen wereldse roem, materieel voordeel of respect en eer.
- De tweede reden is dat ik de grondbedoeling van het onderricht van de Tathagata⁵ inzichtelijk wil maken, zodat deze op de juiste manier begrepen kan worden en er geen misverstand over kan ontstaan.
- De derde reden is om degenen die voldoende zijn gerijpt in hun goedheidscapaciteit in staat te stellen een onomkeerbaar vertrouwen in het Mahayana-onderricht te vestigen.
- De vierde reden is om degenen die relatief zwak zijn in hun goedheidscapaciteit aan te moedigen de geest van vertrouwen te ontwikkelen.
- De vijfde reden is om mensen geschikte middelen aan te reiken waarmee zij de hindernissen van negatief karma kunnen wegnemen, hun geest goed kunnen beschermen, zich kunnen bevrijden van kleingeestigheid en arrogantie, en kunnen ontsnappen uit de strikken van waan.
- De zesde reden is om mensen bekend te maken met de beoefening van kalmeren en observeren, zodat stervelingen en

⁵ Tathagata is een ere naam voor Shakyamuni Boeddha; letterlijk: de aldus gekomene, of hij die in zodanigheid (*tathata*) wandelt.

beoefenaars van het Hinayana hun geest kunnen bevrijden van verwarring.

- De zevende reden is mensen uit te leggen hoe men zich eenpuntig kan concentreren met een geest van onomkeerbaar vertrouwen; dit betreft degenen die geboren willen worden in de tegenwoordigheid van Amithabha Boeddha.
- De achtste reden is om mensen bewust te maken van de kostbaarheid van deze oefenweg en hen aan te sporen er heilzaam gebruik van te maken.

Dit zijn de redenen waarom ik deze verhandeling geschreven heb.

[F-84 / G-13 / H-34] Vraag: Waarom moet dit onderricht opnieuw uitgelegd worden, als het al tot in detail te vinden is in de soetra's?

Antwoord: Dit onderricht wordt inderdaad in de soetra's uiteengezet, maar de vermogens en activiteiten van mensen zijn tegenwoordig niet meer gelijk aan die van eerdere tijden, en dat geldt ook voor de omstandigheden die het aanvaarden en begrijpen ervan mogelijk maken.

Toen de Tathagata hier aanwezig was, waren de mensen heel leergierig en de leraar beschikte over een superieure gestalte, geest en optreden. Zodra hij met zijn volmaakte stem onderricht gaf, konden de diverse typen mensen dit allemaal even goed begrijpen en was er dus geen reden voor een uitleg (*shastra*) zoals deze.

Na het overlijden van de Tathagata waren er sommigen die op eigen kracht in staat waren een gedetailleerde weergave van dit onderricht door anderen te verstaan en zo tot inzicht te komen. En er waren er ook die op eigen kracht slechts weinig onderricht konden horen, maar die desondanks het nodige inzicht verwierven. Er waren er die niet over eigen geesteskracht beschikten en afhankelijk waren van de uitvoerige uiteenzettingen door anderen

om tot inzicht te komen. En natuurlijk waren er ook sommigen die moeite hadden met het veeleisend karakter van uitvoerige uitleg en die op zoek gingen naar begrijpelijk, beknopt maar betekenisvol materiaal, waardoor ook zij het konden onthouden en begrijpen.

Deze verhandeling is dus geschreven om de onbegrensde betekenis van het uitgestrekt en diepgaand onderricht van de Tathagata te bundelen [als een compendium]⁶ voor algemeen gebruik.

Dit is wat deze verhandeling zijn bestaansrecht geeft.

⁶ Girard, p. 15

DEEL 2: DEFINITIE

[F-89 / G-17 / H-35] De redenen voor het vastleggen van dit onderricht zijn uiteengezet. Het begrip Mahayana - het grote voertuig - moet nu worden gedefinieerd.

In het algemeen kan het Mahayana-onderricht worden toegelicht op basis van twee facetten: principe en betekenis.

Met het **principe** wordt eenvoudigweg de ene geest van alle levende wezens (*sarvasattva*) bedoeld.

De werking ervan omvat alle bestaansvormen van de empirische en van de transcendente wereld.

Al het betekenisvolle van het Mahayana vloeit voort uit deze geest. Waarom? Omdat de absolute aard van bewustzijn de essentie (*svabhava*) van het Mahayana bevat, en omdat de empirische aard van datzelfde bewustzijn zowel de essentie alsook de kenmerken (*lakshana*) en de invloeden (*kriya*) van het Mahayana zichtbaar maakt.

Wat de **betekenis** van *maha* [groot] en *yana* [voertuig] betreft kunnen we drie aspecten onderscheiden:

1. de grootsheid van essentie:
alle verschijningsvormen zijn wezenlijk identiek aan zodanigheid (*tathata*) en nemen niet toe of af;
2. de grootsheid van kenmerken:
de *tathagata-garbha* (tathagata-schoot; boeddha-natuur) is voorzien van ontelbare natuurlijke kwaliteiten (*guna*);
3. de grootsheid van invloed:
actieve beïnvloeding door deze geest schept in elke bestaansvorm heilzame oorzaken en gevolgen.

Alle ontwaakten (*boeddha's*) hebben dit voertuig [van de Dharma]⁷ benut en alle aanstaande ontwaakten (*bodhisattva's*) die zich door hierdoor laten leiden, realiseren de staat van boeddhaschap.

⁷ Girard, p. 19, noot 18: Dit "voertuig van de Dharma" is hun waarheidslichaam (*dharmakaya*).

DEEL 3: UITLEG

[F-97 / G-21 / H-38] Na het vaststellen van de term Mahayana is nu een uitleg van zijn inhoud aan de orde; deze beslaat drie hoofdstukken:

1. verheldering van de reële betekenis
2. correctie van hinderlijke gehechtheden
3. analyse van de verschillende soorten verlichtingsintentie

HOOFDSTUK EEN: Verheldering van de reële betekenis

I. De ene-geest en zijn twee aspecten

De reële betekenis wordt duidelijk dankzij het principe van de ene-geest (*eka-citta*). Die ene-geest heeft twee aspecten:

- A. de ene-geest als manifestatie van **het absolute** (*tathata*; zodanigheid).
- B. de ene-geest als manifestatie van **verschijnselen** (*samsara*; leven-en-dood).

Elk van beide omvat alle bestaansvormen.

Waarom? Omdat die twee aspecten elkaar niet uitsluiten.

A. DE ENE-GEEST IN HET LICHT VAN ABSOLUUTHEID

[F-103 / G-23 / H-39] Dit is het domein van de ene werkelijkheid (*dharmadhatu*); zodanigheid is de essentie van al het waarneembare en voorstelbare.

Dat wat we "de ware aard van bewustzijn" noemen, is ongeboren en doodloos, wordt niet veroorzaakt en gaat niet verloren. Enkel illusies zorgen ervoor dat we onderscheid maken in de dingen.

Maar iemand die bevrijd is van illusoire conceptualisaties krijgt niet

meer te maken met verschijnselen (*lakshana*) die zich als geïsoleerde objecten voordoen.

Van oorsprong zijn daarom alle dingen vrij van elk soort verwoording, beschrijving en conceptualisatie; zij zijn in laatste instantie ongedifferentieerd, onveranderlijk en onverwoestbaar. Zij zijn enkel de ene-geest; vandaar de naam "zodanigheid" (*tathata*).

Alle uitleg die via woorden plaatsvindt is slechts tijdelijk bedoeld en bezit geen substantiële waarde, want uitleg wordt alleen maar ingezet voor het oplossen van illusies en is niet in staat om zodanigheid te beschrijven. Daarom bezit zelfs het begrip "zodanigheid" geen werkelijke kenmerken. De term zodanigheid is als het ware het eindpunt van verwoording: het is een woord dat gebruikt wordt om een einde te maken aan alle woorden.

Maar aan de essentie van zodanigheid zélf kan men geen einde maken, omdat alle dingen in hun absolute aspect zodanig zijn. En verder bestaat er ook niet iets speciaals dat erom vraagt als werkelijk te moeten worden aangewezen, want alle dingen verkeren op eenzelfde manier in de staat van zodanigheid.

Je moet begrijpen dat het onmogelijk is om welk ding dan ook te verklaren of te bedenken via woorden; dat is waarom de term zodanigheid wordt gehanteerd.

[F-109 / G-23 / H-40] Vraag: Als dit de betekenis is van het Mahayana-principe, hoe kan men zich dan ermee verbinden en er toegang toe krijgen?

Antwoord: Begrijp je dat er niet iets afzonderlijks bestaat dat spreekt noch iets dat besproken wordt, ook al wordt er over van alles gesproken, en dat er niet iets afzonderlijks bestaat dat bedenkt noch iets dat bedacht wordt, ook al wordt er van alles geconceptualiseerd, dan is dit het je verbinden met zodanigheid. En zodra jij je bevrijd hebt van dit soort conceptualisaties, heb je er daadwerkelijk toegang toe gekregen.

[F-111 / G-25 / H-41] Vervolgens, wanneer zodanigheid met behulp van woorden wordt uiteengezet, kunnen we twee aspecten benoemen.

- A. Het ene is, dat zodanigheid **werkelijk leeg** (*shunya*) is; daarom is dit aspect uiteindelijk in staat ons te openbaren wat werkelijk is.
- B. Het andere is, dat zodanigheid **werkelijk niet-leeg** (*ashunya*) is; dit wil zeggen dat zijn essentie is voorzien van natuurlijke kwaliteiten die niet door conditionering vervuild zijn.

A. Werkelijk leeg

[F-112 / G-25 / H-41] Zodanigheid is werkelijk leeg omdat hij van begin af aan niet gekoppeld is aan welke vervuilde [geconditioneerde] bestaansvorm dan ook; hij is vrij van elk kenmerk van individueel onderscheid tussen de dingen. Dit komt omdat hij niets te maken heeft met het mechanisme van conceptualisatie dat gehanteerd wordt door een begoochelde geest.

Je moet begrijpen dat de ware aard van zodanigheid geen blijk geeft van aanwezig-zijn, maar ook niet van afwezig-zijn; hij geeft geen blijk van niet-aanwezig-zijn, maar ook niet van niet-afwezig-zijn; en het is ook niet zo dat hij gelijktijdig aanwezig en afwezig is. Ook geeft hij geen blijk van iets-eigens-zijn, maar ook niet van iets-anders-zijn; hij geeft geen blijk van geen-eigenheid, maar ook niet van niet-anders-zijn; en het is ook niet zo dat hij tegelijkertijd iets-eigens en iets-anders is.

Kortom, omdat alle stervelingen elk moment onderscheid maken met hun begoochelde geest, zijn zij vervreemd van zodanigheid; daarom gebruiken we [als correctie] de aanduiding "leeg". Maar als je je eenmaal hebt bevrijd van de begoochelde geest, valt er niets meer te ledigen.

B. Werkelijk niet-leeg

[F-116 / G-27 / H-42] In het voorgaande is duidelijk gemaakt dat de ware aard van alle dingen leeg is, dat wil zeggen, geen illusies bevat. Daarom is de werkelijke geest een eeuwige, onveranderlijke, zuivere kracht (*dharma*), volledig voorzien van alle heilzame werking. Deze werking is juist de reden waarom hij "niet-leeg" wordt genoemd. En er valt geen enkel speciaal kenmerk in te ontdekken; het is een kracht die voorstellingen overstijgt en die enkel samenvalt met verlichting.

B. DE ENE-GEEST IN HET LICHT VAN VERSCHIJNSELEN

1. Het voorraadbewustzijn

[F-118 / G-29 / H-43] Geworteld in de *tathagata-garbha*⁸ verschijnt er de geest van geboorte en dood (*samsara*).

Dit betekent: datgene wat niet wordt voortgebracht of vernietigd (*tathagata-garbha*) gaat samen met geboorte en dood (*samsara*) - ze zijn niet hetzelfde, maar ook niet verschillend. Dit geheel wordt het voorraadbewustzijn (*alaya*) genoemd.

[F-126] Dit voorraadbewustzijn heeft twee aspecten waarin alle bestaansvormen zijn opgenomen en waaruit zij worden voortgebracht; die twee aspecten zijn respectievelijk het aspect van **verlichting**, en het aspect van **niet-verlichting**.

⁸ Een term uit de Mahayana-traditie: letterlijk "de schoot van de Boeddha", als kernpotentieel van menselijke wijsheid en bewustwording (zie ook Bijlagen: De vijf skandha's).

Ter toelichting het volgend citaat: "It is the most subtle level of consciousness that proceeds to Buddhahood. This subtle level has lasted since beginningless time and continues forever." (Dalai Lama: The Meaning of Life; Buddhist perspectives on cause and effect. Boston 1993, p. 49)

A. HET ASPECT VAN VERLICHTING

(1) Oorspronkelijke verlichting

[F-129 / G-29] De ware aard van onze geest is vrij van gedachten. Wat vrij is van voorstellingen kan men vergelijken met de sfeer van lege ruimte die alles doordringt. Het ene, absolute aspect van het werkelijkheidsdomein (*dharmadhatu*) is niets anders dan het ongedifferentieerde waarheidslichaam (*dharmakaya*) van alle boeddha's.

Geworteld in het waarheidslichaam moet het dus oorspronkelijke verlichting worden genoemd. Waarom? Omdat oorspronkelijke verlichting verschilt van het actualisatieproces van verlichting; het realiseren van verlichting ["verwerkelijking"] is niets anders dan het integreren van onze identiteit met de oorspronkelijke verlichting.

(2) Het realiseren van verlichting

[F-131 / H-44] Geworteld in oorspronkelijke verlichting opereert niet-verlichting. En op basis van niet-verlichting kan er gesproken worden over het verwerven of het realiseren van verlichting. Een volledig verlicht zijn vanuit de bron van de geest wordt "definitieve verlichting" genoemd; en een niet realiseren van de bron van de geest is "niet-definitieve verlichting".

Wat wil dit zeggen?

- Een gewone beoefenaar kan zich ervan bewust worden dat zijn voorgaande denken niet juist was; dit brengt hem ertoe die gedachten los te laten (*nirodha*); zo voorkomt hij dat ze weer verschijnen. Al mag dit wellicht een vorm van realisatie genoemd worden, in feite is hier geen sprake van verlicht zijn in de kern van de geest.
- De *shravaka's* en *pratyekabuddha's* [Hinayana-beoefenaars] die over enig inzicht in egoloosheid beschikken en bodhisattva's die *bodhicitta* [de verlichtingsintentie] bezitten, worden zich bewust van het veranderlijk karakter van gedachten en verwerpen de

aan verandering onderhevige gedachten, met name het idee van een vaststaand zelf (*atman*). Omdat zij de gehechtheden loslaten die gebaseerd zijn op ruwe begripsvorming (*vikalpa*), wordt hun ervaring "ontluikende verlichting" genoemd.

- Bodhisattva's die het *dharmakaya* realiseren, worden zich bewust van de kortstondig heersende toestand (*sthiti*) waarin gedachten zich bevinden en raken er daardoor niet langer in verstrikt. Aangezien zij bevrijd zijn van hun ruwe, aan begripsvorming ontleende gedachten en subtiële differentiaties van verschijnselen (*dharma's*), wordt deze ervaring "naderende verlichting" genoemd.
- De bodhisattva's die alle stadia (*bhumi*)⁹ van bodhisattvaschap hebben doorlopen en die de geschikte middelen voor het realiseren van definitieve verlichting volledig benut hebben, realiseren in een oogwenk de eenheid met zodanigheid. Zij zijn zich ervan bewust hoe begoochelde gedachten in de geest ontstaan (*jati*) en zij blijven gevrijwaard van begoocheld denken. Omdat zij zich verre houden van zelfs de subtielste gedachten, verwerven zij inzicht in de ware aard van de geest. De realisatie dat die geesteswerking de eeuwige aard van bewustzijn is, noemt men "definitieve verlichting".¹⁰

Een soetra¹¹ zegt: "Wie in staat is om te zien wat ligt voorbij beeldvorming [non-conceptualisatie], die is op weg naar de wijsheid van de boeddha's".

[F-145 / G-33 / H-45] Wat nu het zich manifesteren van begoochelde gedachten in onze geest betreft: we kunnen in ons gewaarszijn geen specifiek ontstaansmoment daarvan constateren. Maar anderzijds is

⁹ *Bhumi* is letterlijk "grond", in deze context te begrijpen als een stadium van gevestigd zijn op het bodhisattvapad dat in totaal tien *bhumi* kent; het laatste stadium gaat over in boeddhaschap.

¹⁰ Dit zijn de 4 kenmerken van het geconditioneerd bestaan (zie Bijlagen) in omgekeerde richting.

¹¹ Avatamsaka-soetra. (noot Girard)

ons vermogen tot non-conceptualisatie juist de vrucht van een vertrouwd raken met het ontstaan van gedachten. Men spreekt dan ook over gewone stervelingen niet als verlichte wezens, want zij staan in een onophoudelijke stroom van begoocheld denken en zijn nooit vrij ervan. Zij bevinden zich, zo zegt het onderricht, in een onwetendheid die geen begin kent.

Iemand die inzicht verwerft in het niet onderhevig zijn aan beeldvorming beseft - omdat hij nu identiek is aan datgene wat vrij is van voorstellingen - hoezeer ons denken, dat zo'n begoochelend effect heeft op de geest, gekenmerkt wordt door verschijnen, vestigen, vervallen en vergaan.¹²

Maar in feite kent het actualisatieproces van verlichting zelfs dit soort verschillen niet, omdat de vier genoemde staten (verschijnen etc.) synchroon werkzaam zijn en elk van deze geen apart bestaan leidt. Ook zij maken deel uit van één en hetzelfde verlicht zijn.

[F-150 / G-35 / H-46] Wanneer we nu oorspronkelijke verlichting onderzoeken in relatie tot de vervuilde staten van het relatieve domein, dan blijkt deze verlichting te beschikken over twee eigenschappen. De ene is **zuivere wijsheid** en de andere is **onvoorstelbare functionaliteit**¹³.

(a) Zuivere wijsheid

Dankzij doorwaseming (*vasana*)¹⁴ vanuit Dharma [de ware aard van de geest, oorspronkelijke verlichting] komt iemand ertoe zich daadwerkelijk te disciplineren en alle juiste methodes voor het realiseren van verlichting volledig te benutten.

¹² De hierboven opgesomde vier traditionele kenmerken van conditionering (zie Bijlagen).

¹³ Vertaling in Vorenkamp: inconceivable karmic activity; Girard: l'activité inconcevable.

¹⁴ *Vasana*: doordringen met geur, "parfumeren"; etymologisch verwant met Nederlands "waas" en "wasem"; hier dus "heilzame beïnvloeding". Deze term is ook al te vinden in het onderricht van de 4e eeuwse leraar Asanga (Lamotte, Etienne: La somme du Grand Véhicule d'Asanga [Mahayanasamgraha]. Tome I & II. Louvain 1973; tome II, p. 32 e.v.).

Dientengevolge doorbreekt hij het samengesteld bewustzijn [het voorraadbewustzijn], beëindigt hij de manifestatie van de stroom aan begoochelde gedachten, en manifesteert hij het *dharmakaya* [de ware aard van de geest, lett.: waarheidslichaam], want zijn wijsheid (*prajna*) is authentiek en zuiver geworden.

Wat wil dit zeggen? Omdat alle blijken (*lakshana*) van geesteswerking in de niet-verlichte bewustzijnsstaat enkel voortbrengselen van onwetendheid zijn, en omdat die blijken van onwetendheid tegelijkertijd niet los staan van ons verlichtingspotentieel, zijn zij noch vernietigbaar, noch onvernietigbaar.

Dit is te vergelijken met de relatie tussen het oceanwater [verlichting] en de golven ervan [geestesstaten] die door de wind [onwetendheid] worden bewogen.

Water en wind zijn onscheidbaar; maar water is niet van nature zo beweeglijk, dus als de wind stopt, eindigt het bewegen, terwijl de vochtige aard van het water onaangetast blijft.

[F-154 / H-47] Op deze manier wordt ook de menselijke geest, die in zijn aard onaangetast is, bewogen door de wind van onwetendheid. Zowel geest als onwetendheid hebben uit zichzelf geen speciale vorm en zijn onscheidbaar; maar de geest is van nature niet beweeglijk en als onwetendheid eindigt, dan stopt de voortzetting van begoochelde activiteiten, terwijl de ware aard van wijsheid [d.w.z. de essentie van de geest] onaangetast blijft.

(b) Onvoorstelbare functionaliteit

Iemand die oorspronkelijke verlichting volledig belichaamt is in staat allerlei buitengewone activiteiten te ontplooien, omdat zijn wijsheid zuiver is. Er is geen einde aan de manifestatie van zijn talloze verdienstelijke kwaliteiten; zich voegend naar de capaciteit van anderen, reageert hij spontaan, maakt zich op allerlei manieren kenbaar en is hun zo tot steun.

(3) De eigenschappen van de essentie van verlichting

[F-158 / G-39 / H-47] De essentie van verlichting heeft vier grootse eigenschappen; deze zijn identiek aan die van de lege ruimte, of vergelijkbaar met die van een heldere spiegel.

- Ten eerste, de essentie van verlichting is als een spiegel die werkelijk leeg is. Hij is vrij van elk teken van verschijnselen in de geest en hij bevat niets dat getoond kan worden, want verlichting weerspiegelt niets dat verbeeld of verwerkelijk wordt.

- Ten tweede, de essentie van verlichting is een spiegel die mensen kan beïnvloeden (*vasana*) zich richting verlichting te oriënteren, waardoor hij gaat fungeren als primaire oorzaak voor hun verlichting.

Met andere woorden, hij is werkelijk niet-leeg; hij laat alle objecten van de wereld erin verschijnen, zonder dat zij naar binnen of naar buiten gaan, en zonder dat zij verloren gaan of vernietigd worden.

Het is de eeuwig heersende ene-geest. Alle dingen verschijnen erin omdat alle dingen werkelijk zijn. En geen van de vervuilde dingen is in staat hem te vervuilen, want de essentie van wijsheid [oorspronkelijke verlichting] wordt niet bewogen door vervuiling omdat hij is voorzien van een onaantastbare, pure kwaliteit waar alle mensen door beïnvloed worden in de richting van verlichting.

- Ten derde, de essentie van verlichting is als een spiegel van de Dharma die ons bevrijdt van de vervuilde objecten die erin weerspiegeld worden.

Dat wil zeggen: de niet-lege staat van oorspronkelijke verlichting is authentiek, zuiver en helder, en dus niet vatbaar voor de condities van het samengestelde [d.w.z. van het voorraadbewustzijn]. Daarom kan deze ons bevrijden van

zowel de emotionele als de mentale hindernissen (*kleshavarana* en *jneyavarana*).

- Ten vierde, de essentie van verlichting is als een spiegel die fungeert als een coördinerende oorzaak en mensen aanspoort in hun inspanningen, door hen via doorwaseming te beïnvloeden hun goedheidscapaciteit te vergroten. Omdat de essentie van verlichting werkzaam is temidden van vervuilde objecten verlicht hij de menselijke geest altijd en overal, zich vertonend conform ieders verlangens. Op deze manier brengt hij hen ertoe hun goedheidscapaciteit te ontwikkelen.

B. HET ASPECT VAN NIET-VERLICHTING

[F-165 / G-41 / H-48] Wanneer de ene-geest van zodanigheid niet werkelijk wordt gekend, manifesteert zich een niet-verlichte geest, inclusief de beeldvorming die optreedt in het verlengde daarvan. Deze beeldvorming bezit geen autonome waarde en staat niet los van oorspronkelijke verlichting.

Men kan het vergelijken met de situatie van iemand die verdwaald is: hij is verward vanwege zijn verkeerde idee van richting. Zodra hij vrij is van alle beeldvorming over richtingen, zal er geen verwarring meer zijn.

Hetzelfde geldt voor mensen: vanwege de misverstanden over verlichting [werkelijkheid] verkeren zij in verwarring. Maar zodra zij zich bevrijden van hun ideeën over verlichting, zal er niet zoiets bestaan als niet-verlichting.

Omdat er mensen zijn met een niet-verlichte, begoochelde geest, spreken we ten behoeve van hen over ware verlichting, goed beseffend wat er met deze relatieve aanduiding bedoeld wordt. Los van de niet-verlichte geest, bestaan er geen specifieke kenmerken van ware verlichting zelf, waarover gesproken kan worden.

[F-167 / H-49] In zijn niet-verlichte staat produceert de begoochelde geest **drie subtiele kenmerken**¹⁵ die samenhangen met niet-verlichting en die er onafscheidbaar van zijn.

- Ten eerste is er het kenmerk van onwetendheid.
De agitatie van de geest, voortkomend uit zijn niet-verlichte staat, noemen we begoochelde activiteit.
Een verlichte geest is niet geagiteerd. Wanneer er sprake is van agitatie, ontstaat er lijden (*duhkha*), want een gevolg - agitatie in dit geval - is niet los te koppelen van de oorzaak, namelijk onwetendheid.
- Ten tweede is er het kenmerk van waarnemen.
De agitatie die de oorspronkelijke eenheid met zodanigheid verbreekt, laat een waarnemen verschijnen [inclusief subject-idee]. Zonder agitatie is de geest vrij van gezichtspunten.
- Ten derde is er het kenmerk van de wereld van objecten.
Omdat er een waarnemend subject is, verschijnt er een in de geest geconcipieerde wereld van objecten. Los van waarneming kan er geen wereld van objecten verschijnen.

[F-172 / H-49] Geconditioneerd door de wereld van objecten, creëert de begoochelde geest **zes grove kenmerken**¹⁶.

- Ten eerste is er het kenmerk van het onderscheid creërend verstand.
Afhankelijk van de abusievelijk geprojecteerde wereld van objecten, ontwikkelt de geest een onderscheid tussen voorkeur en tegenzin.
- Ten tweede is er het kenmerk van continuering van illusie.
Vanwege de onderscheid creërende functie van het verstand produceert de geest een besef van plezier of pijn met

¹⁵ Corresponderend met de *jneyavarana*: cognitieve hindernissen (*avarana*); zie ook pag. 33.

¹⁶ Corresponderend met de *kleshavarana*: affectieve (*klesha*) hindernissen (*avarana*); zie ook pag. 33.

betrekking tot de dingen in de wereld van objecten. De geest die begoochelde gedachten produceert en zich daarmee verbindt, is continu actief.

- Ten derde is er het kenmerk van gehechtheid. Vanwege de continuïteit van begoocheld denken en vanwege de neiging om zijn begoochelde gedachten op te leggen aan de wereld van objecten en om vast te houden aan het onderscheid tussen voorkeur en tegenzin, ontwikkelt de geest gehechtheid aan de resultaten van deze beleving.
- Ten vierde is er het kenmerk van begripsvorming (*vikalpa*) via namen en letters, dat wil zeggen, het in gehechtheid hanteren van concepten. Op basis van illusoire gehechtheden onderscheidt de begoochelde geest woorden die een tijdelijk karakter hebben en daarom geen vaste waarde bezitten.
- Ten vijfde is er het kenmerk van karma wekken. Op grond van namen en letters, dus van concepten die geen reële waarde bezitten, onderzoekt de begoochelde geest die begrippen, waardoor hij er nog verder aan gehecht raakt; dit scheidt allerlei vormen van onheilzaam handelen.
- Ten zesde is er het kenmerk van het lijden dat samengaat met begoocheld actief zijn. Vanwege de wet van karma lijdt de begoochelde geest aan de gevolgen van dit mechanisme en kan hij niet vrij opereren.

Je moet begrijpen dat onwetendheid allerlei soorten vervuilde staten (*klesha*) kan produceren; dat komt omdat vervuiling een vast kenmerk is van de niet-verlichte geest.

C. DE RELATIE TUSSEN VERLICHTING EN NIET-VERLICHTING

[F-175 / G-45 / H-50] Er bestaat een tweevoudige connectie tussen de verlichte en de niet-verlichte staat: ze zijn **identiek** en ze zijn **niet-identiek**.

(1) Identiek

Zoals verschillende voorwerpen van klei dezelfde natuur bezitten in hun klei-zijn, zo zijn ook de verschillende betoverende manifestaties van zowel verlichting (*anasrava*: niet-vervuiling) als niet-verlichting (*avidya*: onwetendheid) aspecten van een en dezelfde essentie, namelijk zodanigheid.

Dat is waarom een soetra¹⁷ zegt: "In hun aard bevinden alle levende wezens zich voor eeuwig in *nirvana*. De staat van verlichting is niet iets dat verworven kan worden door oefening of dat geschapen kan worden. In laatste instantie [in absolute zin] kan verlichting niet gerealiseerd worden".¹⁸

Verlichting bezit geen vorm-aspect dat waargenomen kan worden. Alle zichtbare vorm-aspecten, zoals de tweeëndertig tekens van een boeddha, zijn illusoire maaksels van zich manifesterende zodanigheid, aangepast aan de geestesstaat van mensen die verkeren in vervuiling.

Maar het is niet zo dat deze vorm-aspecten, die de onvoorstelbare functionaliteit van wijsheid zijn, de aard van niet-leegte bezitten, want wijsheid heeft geen aspecten die men kan waarnemen.

(2) Niet-identiek

Net zoals diverse voorwerpen van klei verschillen van elkaar, zo bestaan er ook verschillen tussen de staat van verlichting en die van

¹⁷ Zie bijvoorbeeld het 4e hoofdstuk van de Vimalakirti-soetra. (noot D.T. Suzuki, en commentaar in Vorenkamp)

¹⁸ Hakeda en Girard noteren beiden: "Omdat die kwaliteit van meet af aan al voorhanden is".

niet-verlichting. Met andere woorden: de manifestaties [door bodhisattva's] van zodanigheid die zich als illusoire vormen [belichamingen] aanpassen aan de geestesstaat van mensen in vervuiling, zijn verschillend van de manifestaties van mensen die in onwetendheid verkeren en vervuild zijn, dat wil zeggen, die blind zijn voor de ware aard van zodanigheid.

2. De oorzaken en condities van de geest-als-samsara

[F-180 / G-47 / H-51] Dat een mens in *samsara* verkeert is een gevolg van het feit dat zijn denkende geest (*manas*) en bewustzijn (*vijnana*) zich ontwikkelen uit de bodem van het voorraadbewustzijn (*citta*, of *alayavijnana*).

Dit betekent dat hij, vanwege het specifieke aspect van niet-verlichting van het voorraadbewustzijn, zal verkeren in een staat van onwetendheid en daarom in *samsara* verblijft.

A. DE DENKENDE GEEST

[F-182 / H-52] Onder de denkende geest (*manas*) verstaan we datgene wat verschijnt als ego-idee in de staat van niet-verlichting, vervolgens een wereld van objecten waarneemt en reproduceert, en dan voortdurend gedachten ontwikkelt, in de overtuiging dat de waargenomen wereld van objecten werkelijk is.

Deze denkende geest heeft vijf verschillende namen.¹⁹

1. De eerste heet de "**karma-activerende geest**": door de kracht van onwetendheid verbreekt hij, zonder zich daarvan bewust te zijn, de gelijkmoedigheid van de geest.

¹⁹ De eerste drie hiervan corresponderen met de drie subtiele illusoire aspecten van niet-verlichting (zie hierboven, B.: Het aspect van niet-verlichting). Deze vijf varianten van de denkende geest corresponderen min of meer met de vijf *skandha's* (zie model in Bijlagen, en noot 37).

2. De tweede heet de "**toenemende geest**":
hij vertoont zich op basis van de geagiteerde geest als het subject dat in staat is tot waarneming.
3. De derde heet de "**manifesterende geest**":
hij manifesteert de hele wereld van verschijnselen zoals een spiegel allerlei beelden van stoffelijke aard weergeeft. In aanraking gekomen met de objecten van de vijf zintuigen, manifesteert hij deze onmiddellijk. Hij verschijnt elk moment spontaan en gaat continu vooraf aan de objecten.
4. De vierde heet de "**analyserende geest**":
hij bepaalt de verschillen tussen wat vervuild is en wat niet is vervuild.
5. De vijfde heet de "**karma-continuerende geest**":
hij is één met de begoochelde gedachten en is onophoudelijk actief. Hij bevat alle positieve en negatieve karma dat is verzameld gedurende de ontelbare levens in het verleden, en zorgt ervoor dat niets ervan verloren gaat.
Hij is ook in staat om de gevolgen van alle pijn en plezier in heden en toekomst tot rijping te brengen; dat doet hij foutloos. Hij kan ervoor zorgen dat men zich plots de dingen uit het heden en het verleden herinnert, of dat men verrassende en onvoorziene ervaringen heeft omtrent toekomstige dingen.

[F-187 / G-49 / H-52] Als gevolg hiervan is de hele drievoudige wereld [*triloka*]²⁰ leeg, onwerkelijk en enkel iets dat wordt voortgebracht door de denkende geest.

²⁰ De geestelijke werelden van begeerte, vorm en vormloosheid.

Los van bewustzijn²¹ bestaan er geen zintuiglijke objecten.
Wat wil dit zeggen?

Omdat alle verschijnselen zonder uitzondering voortkomen uit bewustzijn en conform de condities van het begoocheld denken vorm aannemen, is alle differentiatie niets anders dan differentiatie van bewustzijn zelf. Vanaf het moment de denkende geest zichzelf niet meer gaat waarnemen, zijn er ook geen speciale kenmerken meer om te verwerken.

Je moet begrijpen dat de hele wereld van objecten enkel standhoudt op basis van de begoochelde geest van menselijke onwetendheid. Daarom zijn alle dingen te vergelijken met de beelden in een spiegel die geen enkele substantiële objectiviteit bezitten en die men niet kan grijpen; zij zijn enkel geesteswerking en niet werkelijk.

Wanneer de begoochelde geest wordt voortgebracht, komen er allerlei verschijnselen (*dharma's*) tot stand.

Wanneer de begoochelde, gedachten creërende geest ophoudt te bestaan, houden ook die verschillende verschijnselen op te bestaan.

B. BEWUSTZIJN

[F-191 / G-51 / H-53] Wat we "bewustzijn" (*vijnana*) noemen, is de "karma-continuerende geest", de vijfde "denkende geest". Stervelingen verbeelden zich, vanwege hun diep gewortelde gehechtheid, dat ik en het mijne werkelijk zijn; hun illusies zorgen ervoor dat zij zich hieraan hechten. Zodra objecten zich manifesteren gebruikt hun bewustzijn deze als basis om onderscheid te maken tussen alle verschijnselen.

Dit ego-creërend mechanisme wordt wel "splitsend bewustzijn" genoemd, of ook "object-onderscheidend bewustzijn". Het

²¹ "Bewustzijn" staat hier voor de 5e denkende geest (zie hierna: B. Bewustzijn)

vermogen tot differentiëren van dit bewustzijn wordt vervolgens des te intensiever beleefd vanwege de cognitieve vervuiling (*jneyavarana*) door vervormde ideeën en de affectieve vervuiling (*kleshavarana*) door negatieve emoties.

Dat onze begoochelde geest voortkomt uit de wasem van onwetendheid is niet iets dat wereldse stervelingen kunnen begrijpen. *Shravaka's* en *pratyekabuddha's* (Hinayana-beoefenaars) zijn met hun wijsheid niet in staat dit te doorgronden. Het is deels te begrijpen voor bodhisattva's die de eerste fase van juist vertrouwen (*bodhicitta*) hebben voltooid en die dankzij de beoefening van meditatie hun geest op verlichting hebben gericht en zodoende ten dele het *dharmakaya* gaan realiseren.

Maar zelfs zij die het laatste stadium van bodhisattvaschap hebben bereikt, kunnen dit niet volledig begrijpen. Enkel de ontwaakten hebben hiervan een diepgaand begrip.

Waarom? De geest is weliswaar van oorsprong zuiver in zijn eigen aard, maar hij gaat ook vergezeld van onwetendheid; en de vervuilende werking van onwetendheid veroorzaakt een vervuilde staat van de geest.

Maar ook al raakt die geest in een vervuilde staat, de pure geest zelf is eeuwig en onveranderlijk. Enkel de ontwaakten zijn in staat te begrijpen wat dit betekent.²²

[F-197 / G-53 / H-54] Omdat de zogeheten "ware aard van bewustzijn" geen conceptuele activiteit ontplooit en dus geen waarneembare kenmerken bezit, gaat hij ons kenvermogen noodzakelijkerwijs te

²² Eenzelfde passage betreffende het mysterie van onwetendheid en lijden in het licht van de Dharma, is te vinden in bijvoorbeeld de *Shrimaladevi-soetra* (Paul, Diana Y.; McRae, John R.: *The Sutra of Queen Srimala of the Lion's Roar, and The Vimalakirti Sutra*. Honolulu 2006, p. 54).

Reeds in de oude Pali soetra's geeft de Boeddha te kennen dat de vraag naar de oorsprong van het lijden behoort tot het domein van het onbeantwoordbare.

Verhelderende achtergronden en uitleg geeft Gregory, Peter N.: *Inquiry into the origin of humanity*. Honolulu 1995, bijv. p. 19 en 196.

boven. En omdat de vervuilde geest niet doordringt tot het ene werkelijkheidsdomein (*dharmadhatu*), is deze geest veranderlijk en niet in volmaakte harmonie met zodanigheid.

In laatstgenoemde staat kan er elk moment een begoochelde voorstelling verschijnen. Dit is wat men onwetendheid noemt.

C. VERVUILDE GEESTESSTATEN

[F-198 / G-55 / H-55] Er zijn zes vervuilde staten waarvan de menselijke geest zich kan bevrijden.

1. De eerste vervuilde geestestoestand is de vervuiling die samenhangt met gehechtheid; *shravaka's* en *pratyekabuddha's* die de Hinayana-bevrijding hebben bereikt en bodhisattva's die zich bevinden in het "stadium van vestiging van vertrouwen," bevrijden zich hiervan.
2. De tweede is de vervuiling die samenhangt met de karma-continuerende geest; zij die zich bevinden in het "stadium van vestiging van vertrouwen" en zij die de geschikte middelen beoefenen om verlichting te realiseren kunnen zich hiervan geleidelijk bevrijden; volledig bevrijd ervan zijn zij in het "stadium van een zuiver hart" [de 1e *bhumi*].
3. De derde is de vervuiling die samenhangt met de onderscheid makende, analyserende geest; zij die zich bevinden in het "stadium van discipline" [tweede *bhumi*] beginnen zich hiervan te bevrijden; bij het bereiken van het "stadium van geschikte middelen hanteren" [7e *bhumi*] worden zij er helemaal van bevrijd.
4. De vierde is de subtiel vervuilde [*alaya*] geest die zich losmaakt van een geprojecteerde wereld van objecten van de manifesterende geest; zij die zich bevinden in het "stadium van vrij zijn van objecten" worden hiervan bevrijd [8e *bhumi*].

5. De vijfde is de subtieler vervuilde geest die zich losmaakt van "de toenemende subject-geest die waarneemt," dat wil zeggen, de vervuiling die bestaat vóórdát de waarneming plaatsvindt; degenen die zich bevinden in het "stadium van vrij zijn van de toenemende geest" worden hiervan bevrijd [9e *bhumi*].
6. De zesde is de meest subtiel vervuilde geest die zich losmaakt van de elementaire "karma-activerende geest"; bodhisattva's die het laatste stadium van bodhisattvaschap achter de rug hebben en het "stadium van boeddhaschap" binnengaan, worden hiervan bevrijd.²³

D. TOELICHTING OP GEHANTEERDE BEGRIPPEN

[F-202 / G-57 / H-56] Over "de vervuilde geest die niet doordringt tot het ene werkelijkheidsdomein":

Bodhisattva's die groeien van het "stadium van vestiging van vertrouwen" naar het "stadium van een zuiver hart" en die hun begoochelde gedachten hebben afgerond en losgelaten, zullen een steeds grondiger bevrijding ervaren tijdens hun verdere ontwikkeling, en wanneer zij het "stadium van boeddhaschap" bereiken zullen zij volkomen bevrijd zijn.

Over "vervuiling die samenhangt met":

Hiermee wordt het volgende bedoeld: hoewel er verschil [d.w.z. dualiteit] bestaat tussen de geest [subject] en het materiaal van de geest [object], bestaat er een gelijktijdige relatie tussen beide, in die zin dat wanneer het subject vervuild raakt, het object ook vervuild raakt, en wanneer het subject gezuiverd wordt, ook het object gezuiverd wordt.

²³ De vervuilde staten 2-6 corresponderen omgekeerd evenredig met de hiervoor genoemde "vijf denkenden geesten". Tevens corresponderen de staten 1-3 omgekeerd evenredig met de eerste drie grove kenmerken, en 4-6 met de drie subtiele. De *bhumi*-aanduidingen zijn ontleend aan Girard.

Over "vervulde geest die zich losmaakt van":

Hiermee wordt bedoeld dat de vierde, vijfde en zesde vervuiling aspecten zijn van niet-verlichting, plaatsvindend in de [*alaya*] geest die weliswaar geen actief onderscheid maakt tussen subject en object, maar die nog geen volledige synchronisatie kent tussen het subject [de waarnemer] en het object [het waargenomene].

Over "vervulde geestesstaat":

Deze geconditioneerde staat wordt genoemd "de hindernis die afkomstig is uit affectieve vervuilingen" (*kleshavarana*) vanwege negatieve emoties [die de ik-waan in stand houden]; deze aandoening staat een wezenlijk besef van zodanigheid in de weg.

Over "onwetendheid":

Onwetendheid wordt genoemd "de hindernis die afkomstig is uit misvattingen over objecten" (*jneyavarana*) vanwege verkeerde visie [cognitieve vervuiling]; deze aandoening is een obstakel voor het spontaan manifesteren van wijsheid in de wereld.

Vanwege de vervulde geestesstaat verschijnen er het subject dat abusievelijk waarneemt [de toenemende geest] en datgene wat reproduceert [de manifesterende geest]; zodoende benoemt men onterecht een wereld van objecten en veroorzaakt men een zich verwijderen uit de ongedifferentieerde staat van zodanigheid.

Weliswaar verkeren alle dingen altijd in rust en is er nergens een teken van ontstaan te bekennen, toch dwalen we weg van de Dharma [van zodanigheid] vanwege de door onwetendheid veroorzaakte niet-verlichting. Zo slagen we er niet in de wijsheid te verwerven die spontaan opereert in de wereld en zich aanpast aan alle omstandigheden.

3. De eigenschappen van wezens in samsara

[F-208 / G-61 / H-57] Als we de eigenschappen van wezens in *samsara* analyseren, kunnen we twee categorieën vaststellen.

1. De ene is **de ruwe** categorie, omdat degenen die hiertoe behoren verbonden zijn met de ruwe activiteiten van de geest die externe objecten manifesteert.²⁴
2. De andere is **de subtiele** categorie, omdat degenen die hiertoe behoren zich losmaken van de subtiele activiteiten van de geest die externe objecten manifesteert.²⁵

Elk van deze categorieën kan weer verdeeld worden in een ruwere en een subtielere.

De ruwere van de ruwe behoren tot het domein van geestelijke activiteit van gewone stervelingen; de subtielere van de ruwe en de ruwere van de subtiele behoren tot dat van de bodhisattva's; en de subtielere van de subtiele versmelten in het domein van de boeddha's.

Deze twee categorieën van geestesstaten zijn ontleend aan de zintuiglijk-empirische orde en verschijnen vanwege de doorwaseming door onwetendheid; dat wil zeggen, zij komen tot stand vanwege oorzaken en vanwege condities.

Met "**vanwege oorzaken**" wordt bedoeld "niet-verlichting".
Met "**vanwege condities**" wordt bedoeld "de abusievelijk veronderstelde wereld van objecten".

Wanneer de oorzaken ophouden te bestaan, houden ook de condities op bestaan:

²⁴ De eerste drie vervuilde geestesstaten.

²⁵ De laatste drie vervuilde geestesstaten.

- vanwege het eindigen van de oorzaken houden de [subtiele] zich bevrijdende geestesstaten op te bestaan.²⁶
- vanwege het eindigen van condities houden de [ruwe] zich hechtende geestesstaten op te bestaan.²⁷

[F-213 / G-62 / H-58] Vraag: Als een geestesstaat ophoudt te bestaan, wat gebeurt er dan met zijn continuïteit? Als er continuïteit van bewustzijn bestaat, hoe verklaar je dan dit uiteindelijke ophouden?

Antwoord: Wat we "eindigen" noemen is enkel het eindigen van de tekens van de begoochelde geest, en niet het eindigen van zijn essentie [oorspronkelijke aard].

Het is te vergelijken met de wind die de sporen van zijn bewegen achterlaat op het wateroppervlak.

Als het water zou ophouden te bestaan, zouden de tekens van de wind hun werking verliezen en dan zou de wind geen draagvlak hebben om de beweging zichtbaar te kunnen maken.

Maar omdat het water niet ophoudt te bestaan, kunnen de tekens van de wind voortduren. Als enkel de wind eindigt, eindigen ook de tekens van zijn bewegen. Dit wil niet zeggen dat het water eindigt.

Zo staat het ook met onwetendheid; gedragen door de essentie van de geest is er beweging mogelijk.

Als de essentie van de geest zou verdwijnen, dan zouden mensen hun kracht verliezen en zouden ze geen draagvlak meer hebben.

Maar omdat de essentie niet ophoudt te bestaan, kan de geest voortduren. Wanneer dwaasheid ophoudt te bestaan, eindigen ook de tekens van de dwaasheid van de geest. Het is niet zo dat de wijsheid (de essentie) ophoudt te bestaan.

²⁶ De karma-activerende, de toenemende en de manifesterende geest [dus de laatste drie vervulde geestesstaten]. (noot Girard)

²⁷ De analyserende, de karma-continuerende geest en object-onderscheidend-bewustzijn [de eerste drie vervulde geestesstaten]. (noot Girard)

[F-216 / G-63 / H-59] De vier soorten **doorwaseming** die permanent actief zijn en die zorgen voor het zich openbaren van de zuivere staat en voor het verschijnen van vervuilde staten, zijn:

1. de zuivere staat, die "zodanigheid" wordt genoemd;
2. de oorzaak van alle vervuiling, die we aanduiden als "onwetendheid";
3. de begoochelde geest, die "activerende geest" wordt genoemd;
4. de abusievelijk waargenomen externe wereld, die we omschrijven als de "objecten van de vijf zintuigen en de geest".²⁸

De betekenis van doorwaseming kan als volgt worden geïllustreerd. In de wereld heeft kleding van nature geen geur uit zichzelf, maar als men de kledingstukken doorwasemt met parfum, dan zullen zij een geur aannemen.

De zuivere staat van zodanigheid bezit van nature geen vervuiling, maar als hij wordt doorwasemd door onwetendheid, dan zullen de tekens van vervuiling zich manifesteren.

De vervuilde staat van onwetendheid beschikt op geen enkele manier over welk zuiverend vermogen dan ook; pas wanneer deze doorwasemd wordt door zodanigheid zal hij een zuiverende invloed gaan uitoefenen.

A. DOORWASEMING DOOR ONWETENDHEID

[F-219 / G-65 / H-59] Hoe geeft de doorwaseming door onwetendheid aanleiding tot het verschijnen en het langdurig aanhouden van de begoochelde staat?

²⁸ De eerste is dharmische doorwaseming vanuit zodanigheid, en de laatste drie zijn karmische soorten doorwaseming door onwetendheid, begoochelde ideeën en illusoire objecten (de drie subtiele kenmerken).

Men zou kunnen zeggen: op de bodem van zodanigheid [oorspronkelijke verlichting] verschijnt onwetendheid [niet-verlichting]. Onwetendheid - de oorzaak van de vervuilde staat - doorwasemt zodanigheid. Het resultaat van dit doorwasemen is een begoochelde geest. [1]

Vanwege de begoochelde geest wordt onwetendheid verder doorwasemd door begoochelde gedachten van een subject. Aangezien het principe van zodanigheid nog verwerkelijkt moet worden, ontwikkelt de begoochelde geest allerlei niet-verlichte gedachten en veronderstelt hij abusievelijk geprojecteerde objecten van de zintuigen en van de geest. [2]

Deze abusievelijk geprojecteerde objecten van de zintuigen en van de geest genereren de condities van de vervuilde staat. Zij doorwasemen de begoochelde geest en zorgen ervoor dat de begoochelde geest zich hecht aan zijn gedachten, dat er allerlei negatief karma ontstaat en dat men alle fysieke en mentale lijden ondergaat. [3]

Met andere woorden: er vindt een tweevoudige doorwaseming plaats vanuit de abusievelijk geprojecteerde objecten [=3] van de zintuigen en van de geest:²⁹

1. de doorwaseming die begoochelde gedachten versterkt;
2. de doorwaseming die gehechtheden versterkt.

[F-221 / G-67 / H-60] Er vindt een tweevoudige doorwaseming plaats vanuit de de begoochelde geest [=2]:

1. de basale doorwaseming door de "karma-activerende geest" die ervoor zorgt dat arhats, pratyekabuddha's en alle bodhisattva's het lijden van *samsara* ondergaan;

²⁹ De eerste van de tweevoudige doorwasemingen die hieronder driemaal worden opgesomd betreft de subtiele categorie van geestesstaten; de tweede betreft de ruwe categorie.

2. de doorwaseming die de activiteiten van het "object-onderscheidend bewustzijn" versterkt en stervelingen doet lijden aan de verwikkeling met hun karma.

Er vindt een tweevoudige doorwaseming plaats vanuit onwetendheid [=1]:

1. de basale doorwaseming die de "karma-activerende geest" in werking kan zetten;
2. de doorwaseming die vervormde ideeën en gehechtheden ontwikkelt en die het "object-onderscheidend bewustzijn" in werking kan zetten.

B. DOORWASEMING VANUIT ZODANIGHEID

[F-222 / G-67 / H-60] Hoe geeft de doorwaseming vanuit zodanigheid aanleiding tot het verschijnen en het onophoudelijk voortduren van de zuivere staat? Men zou kunnen zeggen: er is het principe van zodanigheid, en onwetendheid kan erdoor doorwasemd worden.

Zodanigheid benut de oorzaken en condities van zijn doorwasemen om de begoochelde geest afkerig te laten worden van het lijden van *samsara* en naar *nirvana* te doen verlangen. Omdat deze geest, ondanks zijn begoochelde staat, nu over afkeer en verlangen beschikt, doorwasemt hij op zijn beurt zodanigheid waardoor zodanigheid ertoe gebracht wordt zich verder te manifesteren.

Op deze manier komt een mens ertoe om te gaan geloven in zijn ware aard en te gaan beseffen dat wat hij ervaart eigenlijk de abusievelijke activiteit is van de geest en dat de wereld van objecten die hij ziet dus niet [op de veronderstelde manier] bestaat. Dit brengt hem ertoe de instructies te gaan beoefenen die hem bevrijden van de abusievelijk geprojecteerde wereld van objecten.

Hij weet nu dus hoe het werkelijk zit - dat er zich voor zijn ogen geen wereld van objecten bevindt - en daarom oefent hij op verschillende manieren om zich zodanigheid eigen te maken. Hij zal zich aan niets meer gaan hechten en geen aanleiding meer geven voor begoocheld denken. Dankzij de aanhoudende kracht van deze doorwaseming door zodanigheid eindigt zijn onwetendheid.

Vanwege het eindigen van onwetendheid zullen er geen begoochelde activiteiten meer verschijnen in zijn geest. Vanwege het niet-verschijnen van begoochelde geestesactiviteit houdt de voorheen veronderstelde wereld van objecten op te bestaan.

Vanwege het wegvallen van zowel de oorzaken alsook de condities, worden de tekens van de vervuilde geest allemaal tenietgedaan. Dit noemt men "het bereiken van *nirvana* en het realiseren van spontaan actief-zijn".

[F-224 / H-61] Er vindt vanuit zodanigheid een tweevoudige doorwaseming plaats in de begoochelde geest:

1. de doorwaseming in het "object-onderscheidend bewustzijn"³⁰. Vanwege deze doorwaseming komen beoefenaars en Hinayana-volgelingen ertoe een afkeer te ontwikkelen van het lijden in *samsara*, en vervolgens beweegt ieder zich conform de eigen vermogens geleidelijk richting de hoogste verlichting.
2. de doorwaseming in de geest³¹; vanwege deze doorwaseming komen bodhisattva's vanwege hun grote moed en vastberadenheid snel tot *nirvana*.

[F- / G-71] Er vindt vanuit zodanigheid een tweevoudige doorwaseming plaats in onwetendheid:

³⁰ De karma-continuerende geest (noot Girard) - zie p. 29-30.

³¹ De eerste vier "denkende geesten" (noot Girard) - zie p. 27-28.

1. de doorwaseming via manifestatie van de pure zodanigheid;
2. de doorwaseming via externe beïnvloeding.

ad 1. Doorwaseming via manifestatie van pure zodanigheid

[F-226 / G-73 / H-62] De essentie van zodanigheid bevindt vanaf het tijdloos begin in een volmaakte staat van zuiverheid. Hij beschikt over onvoorstelbare functionaliteit en het is zijn natuur zich te manifesteren. Dit zijn de twee redenen waarom hij onwetendheid voortdurend heilzaam doorwasemend bewerkt.

Via de kracht van deze doorwaseming laat hij ons afkerig worden van het lijden in *samsara* en vreugdevol op zoek gaan naar de vervulling van *nirvana*. Wie gelooft dat het principe van zodanigheid in hem aanwezig is, die zal ook de aandrang voelen zijn uiterste best (*cittotpada*) te doen.

Vraag: Als dit zo is, dan zijn alle wezens voorzien van zodanigheid en worden zij er gelijkkelijk door doorwasemd.

Maar waarom bestaan er dan eindeloos veel varianten van gelovigen en niet-gelovigen, en waarom vinden sommigen eerder en anderen weer later hun vertrouwen? Als iedereen beseft dat het principe van zodanigheid in zichzelf aanwezig is, dan gaat iedereen toch meteen met behulp van geschikte middelen zijn best doen? Waarom bereikt dan niet iedereen op eenzelfde manier *nirvana*?

Antwoord: Hoewel zodanigheid van oorsprong één is, bestaan er onmetelijke en ontelbare gradaties van onwetendheid. Van oudsher wordt onwetendheid vanwege zijn natuur gekenmerkt door diversiteit, en hij bezit ook geen uniforme graad van intensiteit. Vervuilingen, talrijker dan de zandkorrels van de Ganges, komen tot leven vanwege de verschillen in intensiteit van onwetendheid, en hun bestaan kent veel varianten. Vervuilingen zoals het geloof in het bestaan van een ik (*atman*) of het je overleveren aan begeerte, ontwikkelen zich vanwege onwetendheid en zij functioneren op verschillende manieren. Al die vervuilingen ontstaan door

onwetendheid en zijn eindeloos gevarieerd verspreid door de tijd. Alleen de tathagata's hebben hier volledig zicht op.

[F-229 / G-74 / H-63] Volgens het onderricht van alle boeddha's spelen zowel oorzaken als omstandigheden [externe condities] een rol. Zodra beide factoren verbonden worden, vindt de voltooiing plaats van een gevolg.

Het is zoals met hout: al bezit vuur een latente natuur die de primaire oorzaak is van zijn branden, het zal niet uit zichzelf tot ontbranding komen, tenzij mensen de situatie begrijpen en hun toevlucht nemen tot middelen om daadwerkelijk vuur te maken via het ontsteken van het hout.

Zo ook mag je weliswaar in het bezit zijn van zodanigheid met zijn primaire oorzaak van doorwasemend vermogen, maar als jij geen gebruik maakt van de juiste gelegenheden [condities] om boeddha's, bodhisattva's of goede leraren [spirituele vrienden, *kalyanamitra*] te ontmoeten, dan kun je op eigen kracht geen eind maken aan je vervuilingen en kun je *nirvana* niet binnengaan.

En zelfs al worden er van buitenaf voldoende gunstige condities aangereikt: wanneer het zuivere principe [zodanigheid] van het innerlijk doorwasemingsvermogen als oorzakelijke factor ontbreekt, dan zijn we uiteindelijk niet in staat ons af te keren van *samsara* en de vreugde van *nirvana* te gaan zoeken.

[F-231] Wanneer echter zowel de oorzaken als de condities beide voldoende aanwezig zijn, dat wil zeggen, als je van binnenuit de kracht van doorwasemende zodanigheid bezit en van buitenaf de mededogende bescherming van de boeddha's en bodhisattva's, dan ben je in staat om een afkeer van lijden te ontwikkelen, te geloven dat *nirvana* werkelijk bestaat, en je goedheids capaciteit (*kushalamula*) te vergroten.

Als op deze manier de ontwikkeling van je goedheidscapaciteit tot rijpheid komt, dan zul je baat vinden bij het onderricht van alle boeddha's en bodhisattva's. Je zult je vol vreugde gesterkt voelen om voort te gaan op het pad van *nirvana*.

ad 2. Doorwaseming via externe beïnvloeding

[F-232 / G-75 / H-63] Dit is de kracht van buitenaf die met zijn externe condities het menselijk bestaan beïnvloedt.

Deze condities bezitten een onbeperkt aantal betekenissen, maar kortweg kunnen zij via twee categorieën worden uitgelegd: de specifieke en de algemene condities.

(a) De specifieke condities

Vanaf het moment dat iemand voor het eerst het motief voelt om verlichting te zoeken (*bodhicitta*) totdat hij boedddhaschap realiseert, visualiseert hij of mediteert hij over de boeddha's en bodhisattva's in de vorm waarin ze zich aan hem manifesteren.

Soms verschijnt deze hulp in de vorm van gezinsleden, van ouders of verwanten, en soms van bedienden, soms van goede vrienden, of soms zelfs in de vorm van vijanden. Via allerlei activiteiten en onnaspeurbare verrichtingen, zoals de vier beoefeningen van liefdevolle vriendelijkheid etc.,³² benutten boeddha's en bodhisattva's het doorwasemingsvermogen dat voortkomt uit hun diepe compassie, en zo zijn zij in staat om levende wezens ertoe te brengen hun goedheidscapaciteit te versterken en hun tot heil te zijn, al naar gelang de gelegenheid die zij daartoe zien.

[F-234 / H-64] Er zijn twee soorten specifieke condities:

³² De vier "onmetelikheden" (Brahmavihara): liefde, mededogen, vreugde en gelijkmoedigheid.

1. de onmiddellijke condities, die ons in staat stellen snel bevrijding te vinden;
2. de lange-termijn condities, die ons in staat stellen na lange tijd bevrijding te vinden.

De onmiddellijke en de lange-termijn variant zijn weer te verdelen in twee soorten: de condities waardoor iemand wordt gestimuleerd tot oefenen, en de condities die iemand ontvankelijk maken voor verlichting.

(b) De algemene condities

Alle boeddha's en bodhisattva's beloven alle wezens te bevrijden. Met hun transcendente invloeden doorwasemen zij hen spontaan; zij houden nooit op hiermee omdat zij hen nooit opgeven. De kracht van de wijsheid dat alle wezens één zijn met zodanigheid laat hen, al naar gelang hun gewaarzijn, diverse activiteiten manifesteren die corresponderen met wat zij zien of horen.

[F-235 / H-65] Vanwege deze doorwasemende oorzaak die geen enkele voorkeur kent, zijn alle mensen gelijkelijk in staat om via wijze concentratie (*samadhi*) de boeddha's te zien.

Deze doorwaseming, via de kracht van wijsheid die één is met zodanigheid, is ook weer te verdelen in twee categorieën, overeenkomstig het type ontvanger.

1. Zij die nog niet met zodanigheid zijn verenigd

Wereldse beoefenaars, Hinayana-volgelingen en de bodhisattva's die recentelijk de bodhisattva-gelofte hebben afgelegd, wijden zich aan spirituele oefeningen dankzij de kracht van vertrouwen (*shraddhabala*) die hun geschonken wordt doordat zodanigheid hun geest en bewustzijn doorwasemt. Zij moeten zich baseren op vertrouwen omdat zij de ongedifferentieerde geest nog niet verworven hebben die samenhangt met de essentie van zodanigheid, en ook omdat zij de vervolmaking van vrij en

spontaan handelen nog niet verworven hebben die samenhangt met het actief functioneren van wijsheid.

2. Zij die zich met zodanigheid hebben verenigd

Bodhisattva's die het dharmalichaam (*dharmakaya*) realiseren, verwerven de ongedifferentieerde geest die samenhangt met de essentie van alle boeddha's. Zij beschikken over een vrij en spontaan handelen dat samenhangt met de levende wijsheid van alle boeddha's.

Gevestigd in de kracht van de Dharma, wijden zij zich aan hun spirituele oefeningen met een natuurlijke, eenpuntige aandacht; zo bekrachtigen zij zodanigheid en vernietigen zij onwetendheid.

De vervuilende elementen³³ blijven vanaf het tijdloos begin continu doorgaan met doorwasemen, totdat zij verdwijnen wanneer boeddhaschap wordt bereikt.

De doorwaseming vanuit het zuivere principe wordt nooit onderbroken en kent geen einde. Dat komt omdat het principe van zodanigheid voortdurend actief is in zijn doorwasemend vermogen. Zodra de begoochelde geest verdwijnt, manifesteert zich het *dharmakaya* [zodanigheid, oorspronkelijke verlichting], waarmee het doorwasemend vermogen van zodanigheid wordt bevestigd, en zodoende zal deze werking nooit onderbroken worden.

³³ Onwetendheid, begoocheld denken en illusoire verschijnselen (noot Girard). Zij vormen de eerste schakels van de twaalfvoudige keten van voorwaardelijk bestaan (*pratityasamutpada*; zie Bijlagen).

II. De essentie zelf en de eigenschappen van zodanigheid

A. DE ESSENTIE VAN ZODANIGHEID

[F-238 / G-81 / H-66] De essentie van zodanigheid vertoont nergens enige toename of afname, noch bij stervelingen, beoefenaars, bodhisattva's of boeddha's.

Hij is nergens in de tijd ontstaan en hij zal op een later tijdstip nooit ophouden te bestaan. Hij is onveranderlijk tijdloos.

B. DE KENMERKEN VAN ZODANIGHEID

Vanaf het begin is zodanigheid volledig voorzien van alle hoogstaande kwaliteiten. Dat wil zeggen: van nature beschikt hij over het licht van een diepe wijsheid die het hele universum (*dharmadhatu*) verheldert, over ware kennis en pure geesteswerking, over tijdloosheid, gelukzaligheid, authenticiteit en zuiverheid, en over soevereine gemoedsrust, stabiliteit en vrijheid.

De schitterende hartskwaliteiten waarvan hij is voorzien zijn in hun werking talrijker dan de zandkorrels van de Ganges; zij zijn zelfvoorzienend en niet willekeurig, en ze zijn niet verschillend van de essentie (zodanigheid): het zijn de transcendente eigenschappen van boeddhaschap. Zodanigheid is volledig voorzien hiervan en niets ontbreekt daaraan; daarom spreekt men van de *tathagata-garbha*, of het *dharmakaya* van de Tathagata.

Vraag: In het voorgaande werd gezegd dat de essentie van zodanigheid geen differentiatie kent en vrij is van elk kenmerk. Waarom zegt u dan nu, dat deze essentie al die schitterende kwaliteiten bezit?

Antwoord: Ook al zijn er in werkelijkheid al die hoogstaande kwaliteiten, toch hebben zij geen kenmerken die differentiatie mogelijk maken; zij behouden hun identiteit en kennen maar één

smaak. Zodanigheid is enkel één.

Wat wil dit zeggen? Omdat zodanigheid geen individuele eigenheid bezit, is hij ook vrij van de kenmerken daarvan; hij is dus één, zonder een idee van iets anders.

[F-241 / G-83 / H-67] Vraag: Hoe kun je in dat geval nog spreken over differentiatie, over een veelvoud aan kenmerken van zodanigheid?

Antwoord: Omdat de kenmerken van zodanigheid contrasteren met de kenmerken van het ontstaan en vergaan van de "karma-activerende geest", kunnen die schitterende kaliteiten worden afgeleid.

Vraag: Waarvan kunnen zij dan worden afgeleid?

Antwoord: Alle dingen zijn in oorsprong puur geestelijk van aard; in feite overstijgen zij het denken.

Maar de begoochelde geest van niet-verlichting laat irrelevante gedachten ontstaan en veronderstelt een wereld van objecten. Omdat dit het geval is, noemen we deze geestesstaat "de van wijsheid verstoken staat" (*avidya*, onwetendheid).

De ware aard van de geest echter kent geen verandering [d.w.z. geeft geen aanleiding tot begoochelde gedachten] en is daarom juist het tegendeel van onwetendheid; daarom zegt men dat hij gekenmerkt wordt door "het licht van diepe wijsheid".

Als er een specifieke waarnemingshandeling optreedt in de denkende geest, zullen de andere dan de waargenomen objecten onopgemerkt blijven. De ware aard van de geest is vrij van zulk gedeeltelijk waarnemen; vandaar dat men zegt dat zodanigheid het vermogen heeft om "het totale universum te verhelderen".

Een geest die in beweging is, doordat hij in beroering wordt gebracht door onwetendheid, wordt getekend door meer illusies en vervuilingen dan er zandkorrels zijn in de Ganges. Er ontbreekt dan ware kennis en authenticiteit, er wordt geen gelukzaligheid,

tijdloosheid of zuiverheid beleefd, en er is sprake van een koortsachtige onrust en wisselvalligheid en gebrek aan vrijheid.

In tegenstelling hiermee is de ware aard van de geest bewegingloos werkzaam, niet verstoord door onwetendheid; zo kan men afleiden dat hij verschillende zuivere en hoogstaande kwaliteiten bevat, talrijker dan er zandkorrels zijn in de Ganges.

Maar zolang de geest irrelevante gedachten wekt en een wereld van objecten blijft veronderstellen, zal men deze kwaliteiten niet ervaren. Alle hoogstaande kwaliteiten van het zuivere principe zijn niets anders dan die van de ene-geest, en er valt niets nieuws te zoeken door middel van denken.

Daarom wordt datgene dat volledig voorzien is van deze kwaliteiten het waarheidslichaam (*dharmakaya*) genoemd en de schatkamer van de tathagata's verdiensten (*tathagata-garbha*).

C. DE INVLOEDEN VAN ZODANIGHEID

[F-244 / G-85 / H-68] De boeddha-tathagata's hebben zich tijdens hun stadia van bodhisattvaschap bekwaamd in groot mededogen (*mahakaruna*), zij beoefenen de *paramita's*, en zij aanvaarden en transformeren alle levende wezens. Op grond van hun onvermoeibare wens om alle levende wezens te bevrijden, hoe eindeloos dat ook mag duren, leggen zij machtige geloftes af, want zij beschouwen alle levende wezens nooit als verschillend van zichzelf of als afzonderlijke levende wezens.

Waarom? Omdat zij ten diepste inzien dat alle levende wezens en zijzelf identiek zijn in zodanigheid en dat er geen scheiding tussen die twee gemaakt kan worden.

[F-246 / H-69] Omdat zij zulke diepe wijsheid bezitten en zij deze wijsheid kunnen toepassen in het hanteren van geschikte middelen voor het bevorderen van verlichting, bevrijden zij elke vorm van onwetendheid en manifesteren het oorspronkelijke *dharmakaya*.

Op een spontane manier verrichten zij onnaspeurbare handelingen, beschikken zij over veelsoortige invloeden, en doordringen zij alles dankzij hun samenvallen met zodanigheid.

Tegelijkertijd laten zij geen waarneembare sporen na van hun invloed. Waarom? Omdat de boeddha-tathagata's niets anders zijn dan het *dharmakaya* zelf: belichaming van zuivere wijsheid. Zij zijn thuis in het gebied van een absolute waarheid die verder gaat dan de wereld waar de relatieve waarheid opereert. Zij zijn vrij van elke conventionele activiteit. Niettemin, vanwege het feit dat levende wezens er baat bij hebben hen te zien of iets over hen te horen, kunnen we in relatieve termen spreken over hun invloeden, voortkomend uit zodanigheid.

[F-247 / G-87 / H-69] Er zijn twee soorten invloeden van zodanigheid.

1. De eerste is die welke wordt waargenomen door de geest van gewone beoefenaars en van Hinayana-volgelingen d.w.z. de invloed van zodanigheid zoals die wordt weerspiegeld in het "object-onderscheidend bewustzijn".

Dit noemt men de invloed van zodanigheid in de vorm van het "**veranderingslichaam**" (*nirmanakaya*). Omdat zij niet weten dat deze invloed door de "toenemende geest" geprojecteerd wordt, beschouwen zij hem als afkomstig van buitenaf; zij nemen aan dat hij een fysieke begrenzing kent, omdat hun begrip ervan beperkt is.

2. [F-251 / H-70] De tweede invloed is die welke wordt waargenomen door de geest van bodhisattva's die zich bevinden in het eerste stadium van verlichtingsintentie (*bodhicitta*) tot en met het hoogste stadium, dat wil zeggen, de invloed van zodanigheid zoals die wordt weerspiegeld in de geestesstaat die externe objecten als onwerkelijk beschouwt.

Dit noemt men de invloed van zodanigheid in de vorm van het "**vreugdeslichaam**" (*sambhogakaya*). Hij heeft een eindeloos aantal lichamelijke vormen, elke vorm heeft een eindeloos aantal specifieke kenmerken, en elk van die specifieke kenmerken heeft een eindeloos aantal subtiele kenmerken.

De sfeer waarin dit plaatsvindt bezit een vorstelijke schoonheid. Deze invloed manifesteert zich ongelimiteerd; zijn manifestaties zijn onuitputtelijk en onbegrensd. Hij manifesteert zich overeenkomstig de behoeften van levende wezens; en toch blijft hij altijd stevig aanwezig zonder zichzelf te verliezen of te vernietigen. De schitterende kwaliteiten ervan zijn vervolmaakt door de zuivere doorwaseming die de beoefening van de *paramita's* bewerkstelligt en door de transcendente doorwaseming van zodanigheid. Omdat deze invloed de eindeloze eigenschappen van gelukzaligheid bezit, noemt men dit het vreugdeslichaam.

Gewone stervelingen nemen enkel de ruwe vormen waar van de manifestatie van zodanigheid. Maar de visie ervan zal verschillen, afhankelijk van waar men zich bevindt in de zes bestaansgebieden (*gati*)³⁴. De visie van een niet-verlicht iemand heeft niet het karakter van gelukzaligheid; daarom spreekt men over het "veranderingslichaam" [d.w.z. het lichaam dat zijn beleving aanpast aan het waargenomene].

[F-254 / G-87 / H-71] Bodhisattva's in het eerste stadium van verlichtingsintentie bezitten vanwege hun diepe vertrouwen een gedeeltelijk inzicht in de werking van de invloed van zodanigheid. Zij weten dat de dingen die met het vreugdeslichaam te maken hebben, zoals zijn fysieke vormen, specifieke kenmerken en prachtige eretekens, niet van buitenaf komen of weer weggaan, dat zij niet aan conditionering onderhevig zijn en enkel geestelijk geschouwd kunnen worden, als niet losstaand van zodanigheid.

Maar deze bodhisattva's zijn nog niet vrij van dualistisch denken, aangezien zij nog het stadium moeten betreden van het **waarheidslichaam** (*dharmakaya*) waar zij volledige verwerkelijking ervaren.

³⁴ *Deva* (goden), *asura* (halfgoden), mensen, dieren, *preta* (hongerige geesten) en *naraka* (hellewezens).

Wanneer zij vorderen naar het "stadium van een zuiver hart" ³⁵ worden de vormen die zij zien subtieler en de invloeden van zodanigheid zullen schitterender zijn dan ooit. Zodra zij het laatste stadium van bodhisattvaschap verlaten, vervolmaken zij hun inzicht in zodanigheid. Eenmaal vrij van de "karma-activerende geest", zijn zij vrij van het waarnemen van dualiteit.

Wat het *dharmakaya* van de boeddha's betreft: hierin kan men geen onderscheid maken tussen dit of dat.

[F-256 / G-91 / H-72] Vraag: Als het *dharmakaya* van de boeddha's vrij is van de manifestatie van een zintuiglijke vorm, hoe kan het dan in lichamelijke vorm verschijnen?

Antwoord: Omdat het *dharmakaya* zelf de essentie is van vorm [zintuiglijke werking], is het juist wél in staat te verschijnen als lichamelijke vorm - omdat vorm (*rupa*) en geest (*citta*) van oorsprong nonduaal zijn. Omdat de ware aard van zintuiglijke vormen identiek is met wijsheid [geestelijkheid], wordt de essentie van lichamelijke vorm die niet waarneembaar is, ook wel het wijsheidslichaam (*prajnakaya*) genoemd. Omdat de ware aard van wijsheid identiek is met vorm [functionaliteit], wordt dit genoemd het waarheidslichaam (*dharmakaya*) dat overal in doordringt.

De manifeste vormen van deze geest staan niet vast. Hij kan zich vrijelijk manifesteren als talrijke bodhisattva's, als boeddha's met vreugdeslichaam of als prachtige, heilzame tekens in de tien richtingen van het universum. Elk daarvan kent beperking noch obstructie. Zij zijn onbegrijpelijk voor het dualistisch denken van de begoochelde geest, want zij komen allemaal voort uit de vrije beïnvloeding door zodanigheid.³⁶

³⁵ De eerste *bhumi*; daar maakt de bodhisattva kennis met het waarheidslichaam. (noot Girard)

³⁶ Girard meldt hier in een noot: "Volgens Fazang [643-712] creëert het onderscheidingsvermogen van de geest de begoochelende werking: onze begoochelde geest is zich er niet van bewust dat datgene wat het onderscheiden tussen het ik en het andere mogelijk maakt, juist hun eenheid is."

III. Van samsara naar nirvana

[F-258 / G-93 / H-72] Tot slot moet verduidelijkt worden hoe we vanuit het geconditioneerde gebied van *samsara* het onvoorwaardelijke gebied van *nirvana* kunnen betreden.

Als we de vijf componenten (*skandha's*) onderzoeken, zien we dat ze kunnen worden teruggebracht tot materie [object] en geest [subject] en dat ze geen wezenlijkheid bevatten.³⁷ In laatste instantie overstijgen de objecten van onze psychofysieke zintuigen alles wat we erover denken. En de geest zelf is verstoken van vorm of kenmerk en is daarom ook niet grijpbaar, wáár je hem ook zou willen zoeken.³⁸

[F-258 / G-94 / H-73] Het is te vergelijken met iemand die de weg kwijt is en het Oosten verwart met het Westen, terwijl de werkelijke richtingen niet van plaats zijn veranderd. Zo ook nemen mensen aan dat de geest [zodanigheid] is wat zij denken dat hij is; maar de geest wordt hierdoor niet aangetast, zelfs al wordt hij op zo'n verkeerde manier begrepen of geprojecteerd.

Wie in staat is te overwegen en in te zien dat de geest verder gaat dan wát we er ook van mogen denken, die zal zich het domein van zodanigheid eigen kunnen maken en het betreden.

³⁷ De *skandha's* zijn de vijf componenten van onze psychofysieke persoonlijkheid (*namarupa*): vorm, gevoel, denken, wens en besef. De eerstgenoemde behoort tot het materiële domein (*rupa*), de overige vier tot het mentale (*nama*). Zij komen ook voor in de openingsregel van de Hartsoetra: "Bodhisattva Mededogen, [...] zag de leegte der vijf delen [= skandha's]."

³⁸ Shikshananda's versie, in de vertaling van D.T. Suzuki, voegt hier een extra paragraaf in: "Levende wezens die zich uit de poort van leven en dood (*samsara*) willen verplaatsen naar de poort van zodanigheid, moeten inzien dat bestaansaspecten als materie enz. [de vijf *skandha's*] beperkt zijn. Waarom zijn zij beperkt? De diverse grove vormen van materie kunnen we scheiden in atomen (*anu*). Maar atomen kunnen ook weer verder gedeeld worden; zo blijken alle vormen van materieel bestaan, grof of verfijnd, niets anders te zijn dan de suggestie van identiteit, voortkomend uit een particuliere geest. Er kan geen enkele graad van [absolute, of onafhankelijke] werkelijkheid aan worden toegeschreven. En als we vervolgens de andere, steeds tijdelijk functionele *skandha's* onderzoeken, ontdekken we ook hier dat ze zijn te reduceren tot oneindig verfijnd deelbare tijdseenheden. Hoe zorgvuldig we ook analyseren, zij bezitten in essentie geen enkel kenmerk van [ondeelbare] eenheid of werkelijkheid."

HOOFDSTUK TWEE: Correctie van hinderlijke gehechtheden

[F-259 / G-95 / H-73] Alle hinderlijke gehechtheden zijn afkomstig uit vooroordelen; iemand die geen vooroordelen heeft, zal vrij zijn van hinderlijke gehechtheden.

Er zijn twee soorten vooroordelen:

1. het vooroordeel van geloof hechten aan een persoonlijkheid, een vaststaand zelf (*atman*);
2. het vooroordeel van geloven dat de componenten van de wereld (*dharmas*, verschijnselen) werkelijk zijn.³⁹

I. Het vooroordeel van de vaststaande persoonlijkheid

Het vooroordeel omtrent een vast bestaan van het individu is eigen aan alle stervelingen. Er zijn hiervan vijf vormen.

Ten eerste, wanneer gewone stervelingen horen dat er in de soetra⁴⁰ wordt verklaard dat het *dharmakaya* van de Tathagata volkomen vredig is en te vergelijken is met ruimte (*akasha*), dan denken zij dat de aard van de Tathagata inderdaad even langdurig en alomanezig is als ruimte, want zij weten niet dat de soetra met deze vergelijking slechts beoogt hun houvast te doorbreken.

³⁹ Deze twee vooroordelen worden in het onderricht verhelderd - zie Lamotte's werk bijvoorbeeld - via de begrippen *pudgala-nairatmya* en *dharm-nairatmya*: het geloof in het niet-bestaan (*nairatmya*, lett: geen zelf) van een persoon (*pudgala*), en het geloof in het niet-bestaan van verschijnselen (*dharmas*). "Het niet erkennen van een absoluut bestaan der dingen (*dharmas*) is een van de wezenlijke kenmerken van de Mahayana-traditie, die zich hiermee onderscheidt van de Hinayana-traditie" (commentaar D.T. Suzuki). Daarmee samenhangend: de Hinayana-weg wordt getypeerd door bevrijding (*nirvana*), d.w.z. het oplossen van de ik-waan [*kleshavarana*; affectieve vervuiling]; de Mahayana-weg wordt getypeerd door boedhaschap (*bodhi*), d.w.z. het oplossen van alle scheiding [*jneyavarana*; cognitieve vervuiling].

⁴⁰ Jnanalokalamkara. (Girard, p. 211)

Vraag: Hoe kan men dit rechtzetten?

Antwoord: De manier om dit misverstand recht te zetten is door helder te begrijpen dat lege ruimte een misleidend concept is, omdat de inhoud daarvan op zichzelf niet bestaat en onwerkelijk is. Het wordt enkel zo benoemd in relatie tot de ermee contrasterende fysieke objecten (*rupa*). Als ruimte onterecht wordt begrepen als iets externs dat bestaansrecht krijgt, dan zorgt dit ervoor dat onze geest in *samsara* blijft.

In feite zijn er geen externe fysieke objecten, want alle objecten zijn oorspronkelijk geestelijk van aard. En aangezien er helemaal geen fysieke objecten zijn, kan men ook niet spreken van bestaande ruimte, alsof het een vorm is. Alle objecten maken enkel deel uit van de geest; maar wanneer er illusies ontstaan, dan verschijnen er objecten die als werkelijk beschouwd worden. Wanneer de geest vrij is van begoochelde activiteiten, dan verdwijnen alle als werkelijk beschouwde objecten vanzelf. Dat wat werkelijk is, de ene, ware geest, dringt overal in door. Dit is de uiteindelijke betekenis van de grote en alomvattende wijsheid van de Tathagata. In feite is het *dharmakaya* dus juist niét hetzelfde als loze ruimte.

[F-263 / H-75 / G-97] Ten tweede, wanneer gewone stervelingen horen dat de soetra⁴¹ uitlegt dat alle aspecten van de wereld uiteindelijk in hun wezen leeg zijn en dat *nirvana* en het principe van zodanigheid ook van oorsprong onvoorwaardelijk leeg zijn en verstoken van elke eigenschap, dan denken zij, niet wetend dat de soetra hiermee beoogt hun houvast los te weken, dat de ware aard van zodanigheid en van *nirvana* simpelweg leeg of afwezig is.

Vraag: Hoe kan men dit rechtzetten?

⁴¹ Prajnaparamita-soetra (Girard, p. 211).

Antwoord: De manier om dit recht te zetten is door duidelijk te maken dat zodanigheid of het *dharmakaya* in zijn aard (*svabhava*) niet leeg is, maar voorzien is van ontelbare schitterende kwaliteiten (*guna*)⁴².

Ten derde, wanneer gewone stervelingen horen dat de soetra⁴³ uitlegt dat er geen toename of afname plaatsvindt in de *tathagata-garbha* en dat het in zijn essentie is voorzien van ontelbare schitterende kwaliteiten, dan denken zij, niet in staat dit te begrijpen, dat er in de *tathagata-garbha* een differentiatie bestaat van geest (*citta*) en materie (*rupa*).

Vraag: Hoe kan men dit rechtzetten?

Antwoord: Men moet hen duidelijk maken dat de uitspraak van de soetra "er vindt geen toename of afname plaats in de *tathagata-garbha*" enkel gedaan is in samenhang met het absolute aspect van zodanigheid, en dat de uitspraak "hij is voorzien van alle schitterende kwaliteiten" gedaan is in samenhang met de differentiatie van vervuilde geestesstaten in *samsara*.

[F-265 / H-76 / G-99] Ten vierde, wanneer gewone stervelingen horen dat de soetra⁴⁴ uitlegt dat alle vervuilde staten van *samsara* voortkomen uit de bodem van de *tathagata-garbha* en dat zij daarom niet losstaan van zodanigheid, dan denken zij, dit niet begrijpend, dat alle vervuilde wereldse zaken als het ware in de *tathagata-garbha* zijn opgeslagen.

Vraag: Hoe kan men dit rechtzetten?

⁴² *Guna* als "spirituele kwaliteit" of "deugdzaam kwaliteit" wordt soms gecontrasteerd met "verdiens" (*punya*); deze laatste term, *punya*, verwijst naar oefeningen die lonend zijn in werelds of fijnstoffelijk opzicht (een wenselijker wedergeboorte) maar die niet noodzakelijk de bevrijding uit *samsara* bewerkstelligen (bron: The Princeton Dictionary of Buddhism).

⁴³ Vajrarshi-shastra en Shrialadevi-soetra (Girard, p. 212).

⁴⁴ Shrialadevi-soetra en Lankavatara-soetra (Girard, p. 212).

Antwoord: Om dit onbegrip recht te zetten moet begrepen worden dat de *tathagata-garbha* van begin af aan slechts zuivere, hoogstaande kwaliteiten (*guna*) bevat, talrijker dan de zandkorrels van de Ganges, en dat deze noch onafhankelijk, noch gescheiden, noch verschillend zijn van zodanigheid. De aangetaste staten van vervuiling, talrijker dan de zandkorrels van de Ganges, bestaan enkel in illusie, zijn van begin af aan niet werkelijk en zijn vanaf het tijdloos begin nooit één geweest met de *tathagata-garbha*. Het is nog nooit voorgekomen dat de *tathagata-garbha* in zijn essentie allerlei begoochelde staten bevatte en dat het zichzelf ertoe bracht om zodanigheid te realiseren teneinde zijn begoochelde staten voorgoed uit te wissen!

[F-266 / G-101] Ten vijfde, wanneer gewone stervelingen horen dat de soetra⁴⁵ uitlegt dat men op basis van de *tathagata-garbha* zowel *samsara* ervaart alsook het bereiken van *nirvana*, dan denken zij, omdat zij dit niet begrijpen, dat er een ontstaansmoment [in een tijdsverloop] is voor levende wezens. Zij veronderstellen dat *samsara* een begin heeft, en daarom veronderstellen zij ook dat het door de Tathagata bereikte *nirvana* eindig is en dat hij dus weer een gewone sterveling zal worden.

Vraag: Hoe kan men dit rechtzetten?

Antwoord: De manier om deze misvatting recht te zetten is door uit te leggen dat de *tathagata-garbha* geen begin heeft en dat daarom ook onwetendheid en *samsara* geen begin hebben.

En als iemand beweert dat er levende wezens geboren worden buiten deze drievoudige wereld (*triloka*)⁴⁶, dan houdt hij er de visie van niet-gelovigen op na. De *tathagata-garbha* kent geen einde; en

⁴⁵ Shrialadevi-soetra (Girard, p. 213).

⁴⁶ De drie bestaanswerelden (*loka*) zijn de wereld van behoefteigheid (*kamaloka*), van pure vorm (*rupaloka*) en van vormloosheid (*arupaloka*). *Kamaloka* is verdeeld in zes bestaansvlakken (*gati*), o.a. het menselijke domein [zie noot 34]. In essentie zijn alle bestaansvormen, van hellebestaan tot godenrijken, te beschouwen als bewustzijnsstaten of - kwaliteiten.

het door de boeddha's bereikte *nirvana*, dat hiermee één is, heeft dus ook geen einde.

II. Het vooroordeel van wereldse verschijnselen

[F-267 / G-103 / H-77] Vanwege hun begrensde vermogens onderrichtte de Tathagata aan de Hinayana-beoefenaars enkel de leer van het niet-bestaan van *atman* (*pudgala-nairatmya*), en niet de subtielere aspecten van de leer (*dharma-nairatmya*).⁴⁷ Dientengevolge zijn de Hinayana-beoefenaars gaan geloven dat de vijf componenten waaruit het samsarisch bestaan is samengesteld (de vijf *skandha's*), werkelijk zijn; uit vrees voor de gedachte onderworpen te zijn aan geboorte en dood, hechten zij zich abusievelijk aan *nirvana*.

Vraag: Hoe kan men dit rechtzetten?

Antwoord: De manier om deze fout recht te zetten is door duidelijk te maken dat deze vijf componenten in werkelijkheid ongebornen zijn en dat zij daarom niet kunnen vergaan; met andere woorden, datgene wat bestaat uit de vijf componenten bevindt zich feitelijk van meet af aan in *nirvana*.

[F-268 / H-78] Tot slot, om volledig vrij te worden van hinderlijke gehechtheden, moet men weten dat zowel de vervuilde als de zuivere staten onderling samenhangen en geen eigen bestaanskenmerken bezitten waarover gesproken kan worden. Dat wil zeggen, alle dingen zijn vanaf het begin stoffelijk noch geestelijk, wijsheid noch onderscheid, bestaand noch niet-bestaand; zij zijn in ultieme zin onverklaarbaar.

Toch is het belangrijk te weten dat hierover uitleg beschikbaar is. Maar dat betreft dan allerlei geschikte middelen (*upaya*) van boeddha's. Zij maken op een tijdelijke manier gebruik van

⁴⁷ Zie noot 37.

conventioneel woordgebruik teneinde mensen te gidsen, zodat zij bevrijd kunnen worden van begoochelde gedachten en kunnen terugkeren tot zodanigheid.

Immers, zodra een sterveling denkt aan iets als zijnde werkelijk en absoluut bestaand op zichzelf, zorgt hij ervoor dat zijn geest zich hecht en verstrikt raakt in *samsara*, en dit heeft tot gevolg dat hij de staat van volledig inzicht [verlichting] niet kan betreden.

HOOFDSTUK DRIE: Analyse van de soorten verlichtingsintentie

[F-269 / G-105 / H-79] Alle bodhisattva's streven naar de verlichting (*bodhi*) die de boeddha's hebben gerealiseerd, en zij scholen zich hierin en zijn ernaar op weg. Kortweg kan men drie soorten verlichtingsintentie (*bodhicitta*, of *cittotpada*) onderscheiden:

1. verlichtingsintentie op het niveau van vervolmaking van vertrouwen;
2. verlichtingsintentie op het niveau van visie en praktijk;
3. verlichtingsintentie op het niveau van verwerkelijking.⁴⁸

I. De verlichtingsintentie op het niveau van vertrouwen

Vraag: Door wie en via welk soort oefening kan vertrouwen (*shraddha*) vervolmaakt worden, zodat men de verlichtingsintentie kan ontwikkelen?

Antwoord: Onder degenen die behoren tot de groep van de besluitelozen⁴⁹ zijn er enkelen die geloven in de wet van vergelding van karma en die zich houden aan de tien voorschriften⁵⁰; dit hebben zij te danken aan hun uitstekende goedheidscapaciteit die zij via doorwaseming hebben ontwikkeld

Zij ervaren een afkeer van het lijden in *samsara* en willen de hoogste verlichting vinden. Zij voelen zich verbonden met de boeddha's, en daarom dienen en eren zij hen en oefenen zij zich in vertrouwen. Hun vertrouwen vervolmaakt zich gedurende

⁴⁸ Traditioneel onderscheidt men bodhicitta in een relatieve [1 en 2] en een absolute [3] versie; de eerste is weer te verdelen in aspiratie- [1] en applicatie-bodhicitta [2].

⁴⁹ Er zijn drie groepen mensen: zij die verblijven in absolute waarheid, zij die verblijven in misleiding, en zij die verblijven in besluiteloosheid. (noot Suzuki)

⁵⁰ De tien morele basisregels (*shila*) voor dharma-beoefenaars: geen doodslag, geen diefstal, geen onzedelijkheid, geen leugen, geen verslaving, geen roddel, geen grootspraak, geen afgunst, geen wrok, geen loochening van de *Dharma*.

tienduizenden tijdperken (*kalpa*).

Hun verlichtingsintentie ontwikkelt zich hetzij door middel van onderrichtingen door de boeddha's en bodhisattva's, hetzij op grond van hun groot mededogen met hun lijdende medemensen, hetzij vanwege hun wens om de levende waarheid (*saddharma*) niet verloren te laten gaan.

Zij die op deze manier in staat zijn via de vervolmaking van vertrouwen hun verlangen te ontwikkelen, maken deel uit tot de groep van vastbeslotenen en zullen nooit meer terugvallen. Men zegt van hen dat zij verbonden zijn met de juiste oorzaak voor verlichting [nl. doorwaseming] en zij worden gerekend tot de Tathagata-verwanten.

[F-274 / H-80] Er zijn echter ook mensen onder degenen die tot de groep van besluitelozen behoren die over een geringere goedheidscapaciteit beschikken en die diep gewortelde vervuilingen bezitten, verzameld uit het verre verleden. Hoewel ook zij in staat zijn boeddha's te ontmoeten en hen te eren, zullen zij enkel het potentieel ontwikkelen om herboren te worden als mens, als hemels wezen (*deva*), of als Hinayana-beoefenaar (*shravaka* of *pratyekabuddha*). Zelfs al streven zij naar het Mahayana, vanwege de inconsistente aard van hun capaciteit zullen zij nu eens vooruitgaan en dan weer terugvallen.

En dan zijn er ook mensen die boeddha's eren en die, voordat de tienduizend tijdperken voorbij zijn, een verlangen ontwikkelen op grond van gunstige omstandigheden. Die omstandigheden kunnen bijvoorbeeld zijn: het zien van fysieke kenmerken van boeddha's, het respecteren van monniken, het ontvangen van onderrichtingen door Hinayana-beoefenaars, of het navolgen van andermans heilzame strevingen. Maar al deze varianten van verlangen zijn niet blijvend, want zodra degenen die hierover beschikken weer ongunstige omstandigheden tegenkomen, zullen ze hun kracht verliezen en terugvallen naar het stadium van de *shravaka* of de *pratyekabuddha*.

[F-276 / G-111 / H-80] Welke kwaliteiten dan moet men beoefenen om de verlichtingsintentie (*bodhicitta*) te ontwikkelen via de vervolmaking van vertrouwen?

Kort gezegd, zijn er een drietal die besproken kunnen worden:

1. een geest die gekenmerkt wordt door **oprechtheid**, omdat deze geest op de juiste manier mediteert over zodanigheid;
2. een geest van **diepgang**, omdat er geen einde is aan zijn vreugdevol toelaten van alle soorten goedheid;
3. een geest die vervuld is van groot **mededogen**, omdat deze geest het lijden van alle levende wezens voorgoed ontwortelt.

Vraag: Eerder werd uitgelegd dat het werkelijkheidsdomein één is en dat de essentie van de boeddha's geen dualiteit kent.

Waarom mediteren mensen dan niet uit eigen beweging enkel op zodanigheid en moeten zij ook leren goede daden te verrichten?

Antwoord: Zoals het wensvervullend juweel (*cintamani*) in essentie helder en zuiver is, maar ontsierd kan worden door onzuiverheden, zo geldt dit ook voor een mens. Zelfs al mediteert hij over zijn kostbare aard, als hij deze niet op verschillende manieren polijst met behulp van de juiste middelen, dan zal hij nooit in staat zijn hem te reinigen.

Van nature is het principe van zodanigheid in alle mensen onvoorwaardelijk zuiver, maar het krijgt te maken met grondige vervorming vanwege vervuilingen. Zelfs al mediteert iemand over zodanigheid, wanneer hij zich niet via het gebruik van geschikte middelen inspant om er op verschillende manieren door doorwasemd te worden, dan zal hij vast en zeker niet zuiver worden. Omdat de vervuilingen talrijk zijn en zich uitstrekken over alle terreinen, is het noodzakelijk hier tegenwicht tegen te bieden en deze te zuiveren door elke vorm van goedheid te beoefenen. Wie dit doet, zal zich weer verbinden met het principe van zodanigheid.

[F-279 / G-113 / H-81] Wat de **geschikte middelen** (*upaya*) betreft, daarvan zijn er kortweg vier soorten.

1. Het eerste geschikte middel is de basis van alle beoefening. Dit houdt in dat men mediteert over het feit dat alle dingen in hun ware aard ongeboren zijn (*anutpattika-dharma*); je ontdoet je dus van vervuilde denkbeelden om niet in *samsara* te blijven.
Tevens mediteer je over het feit dat alle dingen het resultaat zijn van het samengaan van de oorzaken en condities, en dat de karmische gevolgen daarvan nooit verloren gaan.
In samenhang hiermee moet je groot mededogen ontwikkelen, verdienstelijke handelingen verrichten, en alle levende wezens gelijkelijk aanvaarden en transformeren, zonder in *nirvana* te verwijlen. Zo voegen we ons naar de functies van de ware aard van de werkelijkheid (*dharmata*), en die aard kent geen fixatie.
2. Het tweede geschikte middel is negativiteit stoppen. De beoefening van het ontwikkelen van schaamtegevoel en spijt kan alle soorten kwaad stoppen en voorkomt dat zij toenemen. Zo voegen we ons naar de ware aard van de werkelijkheid, en die aard is vrij van fouten.
3. Het derde geschikte middel is het versterken van de verworven goedheidscapaciteit.
Dat wil zeggen, je moet de drie juwelen (*triratna*) - Boeddha, dharma en sangha - toegewijd respecteren en waarderen, en alle boeddha's vreugdevol lofprijzen en uitnodigen.
Vanwege de oprechtheid van de liefde en eerbied voor de drie juwelen zal het vertrouwen versterkt worden en dat zal je in staat stellen onovertroffen verlichting te realiseren. Bovendien zul je, beschermd door Boeddha, dharma en sangha, in staat zijn de hindernissen vanwege negatief karma uit te wissen en je goedheidscapaciteit niet te laten verminderen. Zo voegen we ons naar de ware aard van de werkelijkheid, en die aard is vrij van uit dwaasheid voortkomende hindernissen.

4. Het vierde geschikte middel is de grote gelofte (*pranidhana*) van universele verlossing.

Dit houdt in dat je de gelofte aflegt om alle levende wezens te bevrijden, tot en met het laatste wezen, ongeacht hoe lang het mag duren eer zij het volmaakt *nirvana* verwerven. Zo voegen we ons naar de ware aard van de werkelijkheid, en die aard is vrij van onderbreking.

Deze ware aard van de werkelijkheid is alomvattend en doordringt alle levende wezens. Hij kent geen dualiteit en daarom moet je er geen "dit" en "dat" in onderscheiden, want uiteindelijk verkeert hij in de staat van vrede (*nirvana*).

[F-281 / G-117 / H-82] Wanneer een bodhisattva deze geest van verlichting via vertrouwen ontwikkelt, dan zal hij tot op zekere hoogte een inzicht in het *dharmakaya* verwerven.

Vanwege dit gewaarzijn van het *dharmakaya* en vanwege de kracht van de gelofte om alle levende wezens te bevrijden, is hij in staat om acht soorten manifestatie van zichzelf kenbaar te maken die ten goede komen aan alle levende wezens.

Dit zijn: afdaling uit de Tushita-hemel⁵¹; ingaan in de menselijke schoot; verblijven in de schoot; geboren worden; onthechting; bereiken van verlichting; wentelen van het dharmawiel [de leer]; en *nirvana* betreden.

Maar men kan niet zeggen dat een dergelijke bodhisattva het *dharmakaya* al volledig heeft verwezenlijkt, want het uitstromend negatief karma dat verzameld is uit de talloze levens in het verleden, is nog niet helemaal vernietigd. Hij moet enkele geringe vormen van lijden ondergaan, op grond van zijn geboren-zijn. Dit is echter niet te wijten aan een geketend zijn aan karma, maar aan de

⁵¹ Een van de zes hemelse verblijfplaatsen in onze zintuiglijke wereld (*kamaloka*); dit is de traditionele overgang naar een volgend werelds bestaan voor elke bodhisattva. De acht soorten manifestatie die hier worden genoemd, zijn ontleend aan Shakyamuni Boeddha's levensloop.

vrijwillige keuze om werk te maken van zijn grote gelofte van universele verlossing in dienst van alle wezens.

[F-283 / H-83] Een soetra⁵² zegt dat er enige bodhisattva's zijn van deze rijpheidsgraad die wellicht achteruitgaan en vervallen tot kwade bestaansvormen, maar daarmee wordt geen daadwerkelijke achteruitgang bedoeld. Dit wordt daar enkel gezegd om recentelijk ingewijde bodhisattva's, die nog niet tot de groep van vastbeslotenen horen en die wellicht wat gemakzuchtig zijn, aan te sporen waakzaam te zijn en moedig te oefenen.

Tot slot, zodra deze verlichtingsintentie bij de bodhisattva's is gewekt, laten zij lafhartigheid ver achter zich; zij zijn zelfs niet bang te opereren op het terrein van Hinayana-volgelingen. Zelfs als zij horen dat zij eeuwenlang extreme ontberingen moeten lijden alvorens *nirvana* te bereiken, voelen zij geen enkele angst, want zij geloven en weten dat in oorsprong alle dingen zich van nature in *nirvana* bevinden.

II. De verlichtingsintentie op het niveau van visie en praktijk

[F-284 / G-119 / H-83] Dit soort verlichtingsintentie is van een hogere orde dan de vorige. De bodhisattva's die deze intentie koesteren hebben bijna hun eerste termijn van de ontelbare tijdperken (*kalpa*) beëindigd, sinds het moment waarop zij voor het eerst het juiste vertrouwen vonden.

Zodoende hebben zij een diep inzicht verworven in het principe van zodanigheid en hebben zij geleerd zich niet te hechten aan de door oefening verworven kwaliteiten.

- Wetend dat de ware aard van de werkelijkheid vrij is van gewinzucht, wijden zij zich consequent aan de vervolmaking van **vrijgevigheid** (*dana-paramita*).

⁵² De Bodhisattvabhumi-shastra. (noot Girard)

- Wetend dat de ware aard van de werkelijkheid vrij is van vervuilingen die ontstaan uit de begeertes van de vijf zintuigen, wijden zij zich consequent aan de vervolmaking van **discipline** (*shila-paramita*).
- Wetend dat de ware aard van de werkelijkheid geen lijden kent en vrij is van afkeer en ontevredenheid, wijden zij zich consequent aan de vervolmaking van **geduld** (*kshanti-paramita*).
- Wetend dat de ware aard van de werkelijkheid geen verschil kent tussen lichaam en geest en vrij is van nalatigheid, wijden zij zich consequent aan de vervolmaking van **inzet** (*viry-paramita*).
- Wetend dat de ware aard van de werkelijkheid altijd kalm is en in zijn essentie vrij is van verwarring, wijden zij zich consequent aan de vervolmaking van **meditatie** (*dhyana-paramita*).
- Wetend dat de ware aard van de werkelijkheid altijd wordt gekenmerkt door helder inzicht en vrij is van onwetendheid, wijden zij zich consequent aan de vervolmaking van **wijsheid** (*prajna-paramita*).

III. De verlichtingsintentie op het niveau van verwerkelijking

[F-286 / G-123 / H-84] Vraag: Wat de bodhisattva's betreft die zich bevinden in het "stadium van een zuiver hart" tot en met het "laatste stadium van bodhisattvaschap":⁵³ wat realiseren zij?

Antwoord: Zij realiseren zodanigheid. Het is vanwege "de toenemende geest" [tweede van de vijf denkende geesten] dat hier gesproken wordt over een te realiseren iets, als over een object, maar in feite bestaat er in deze realisatie geen object waarover men kan spreken in termen van subject-object verhoudingen. Er is enkel het inzicht in zodanigheid dat zowel de ziener als het

⁵³ Van de eerste tot de tiende *bhumi*. (noot Girard)

geziene overstijgt; we noemen dit het realiseren van het *dharmakaya*.

Bodhisattva's van deze groep kunnen in een fractie van gewaarzijn naar alle werelden van het universum gaan, de boeddha's eren, en hen uitnodigen het dharmawiel te wentelen.

In hun streven alle mensen te helpen en van dienst te zijn, hangen zij zich niet op aan woorden. Soms tonen zij aan mensen met een zwakke wil hoe je op een snelle manier volmaakte verlichting (*anuttarasamyaksambodhi*) kunt bereiken door alle fases van bodhisattvaschap over te slaan. En soms overtuigen zij heel trage mensen dat je verlichting kunt bereiken na verloop van ontelbare tijdperken. Zo demonstreren zij talloze geschikte middelen en transcendente vermogens.

Maar in feite zijn al die bodhisattva's hetzelfde, want qua herkomst en capaciteit verschillen zij niet van zodanigheid, en daarom is hun verlichtingsintentie en datgene wat zij realiseren hetzelfde. Er bestaat dan ook geen aanleiding om fases over te slaan, want alle bodhisattva's doorlopen de drie termijnen van ontelbare tijdperken. Echter, vanwege de verschillen in de diverse categorieën van levende wezens en in de objecten van de zintuigen, alsook in de capaciteit, de behoeftes en de karakters van levende wezens, zijn er de diverse manieren waarop zij hun oefenen manifesteren.

[F-288 / G-125 / H-85] De kenmerken van de verlichtingsintentie die een bodhisattva van deze groep beoefent, kan men definiëren aan de hand van drie subtiele geestesstaten:

1. de directe, pure geest van zoanigheid, die vrij is van illusie en differentiatie;
2. de geest van heilzame middelen die de wijsheid bezit om op een spontane manier overal in door te dringen, ten behoeve van alle levende wezens;

3. de geest van actief handelen die op de subtielste manieren verschijnt en verdwijnt.

Met de vervolmaking van deze bodhisattva manifesteert zich binnen de grenzen van het zintuiglijke de hoogste vorm van belichaming. Dankzij de wijsheid die samengaat met oorspronkelijke verlichting [zodanigheid] weet hij in een fractie van gewaarzijn rechtstreeks onwetendheid volledig op te lossen.

Dit wordt de wijsheid van alwetendheid (*sarvajnata*) genoemd; deze wijsheid openbaart zich op een natuurlijke manier en maakt het mogelijk om onvoorstelbare transcendente activiteiten te ontplooiën die zich overal in het universum kunnen manifesteren en die alle levende wezens tot heil zijn.

[F-290 / G-127 / H-86] Vraag: Ruimte is onbegrensd, dus ook werelden zijn onbegrensd. Werelden zijn onbegrensd, dus ook levensvormen zijn onbegrensd. Levensvormen zijn onbegrensd, en dus moeten ook hun verschillende geestesstaten onbegrensd zijn. De objecten van de zintuigen en van de geest moeten daarom ontelbaar zijn, en het is onmogelijk om die allemaal te kennen en te begrijpen. Als onwetendheid is opgelost, zullen er geen gedachten meer zijn in de geest. Hoe kan men dan zo'n onbegrensd notie alwetendheid noemen?

[F-291 / H-87] Antwoord: Alle cognitieve objecten maken in oorsprong deel uit van de ene-geest en zij overstijgen elke mentale constructie. Omdat niet-verlichte mensen objecten waarnemen in hun eigen illusoire staat, hanteren zij beperkingen in hun geest.⁵⁴ Aangezien zij abusievelijk dit soort gedachtenconstructies ontwikkelen die niet stroken met de werkelijkheid (*dharmata*), zijn zij niet in staat om tot een alomvattend besef te komen.

⁵⁴ Fazang geeft hier het commentaar: onterecht visualiseren zij cognitieve objecten als zijnde afgebakend en werkelijk bestaand. (noot Girard)

De boeddha-tathagata's daarentegen zijn vrij van vervormde ideeën en gedachten; er is daarom geen plek waar hun besef niet in doordringt. Hun geest is waarachtig en werkelijk; dat is waarom hij niet verschilt van de ware aard van alle verschijnselen.

De boeddha's kunnen, juist vanwege hun aard, licht werpen op alle verschijnselen die men in illusie creëert. Zij beschikken over het beïnvloedend vermogen van diepe wijsheidswerking die het mogelijk maakt om ontelbare geschikte middelen te hanteren.

Zich aanpassend aan de capaciteiten van de verschillende levende wezens, maken zij de uiteenlopende aspecten van de leer duidelijk. Dit is waarom men kan zeggen dat zij beschikken over alwetendheid.

Vraag: Als boeddha's in staat zijn spontaan handelingen te verrichten, zich overal te manifesteren, en alle wezens tot steun te zijn, dan zouden alle levende wezens bij het zien van hun fysieke vorm, bij het waarnemen van hun wonderen of bij het horen van hun onderricht, in staat moeten zijn om hier steun bij te vinden. Maar waarom zijn de meeste mensen in deze wereld dan niet in staat om dit zo te beleven?

Antwoord: Het *dharmakaya* van alle boeddha's dringt door op alle plaatsen en kent geen enkele gedachtenfixatie. En ook al opereren boeddha's spontaan, zij maken zich enkel kenbaar als de geestesstaat van de verschillende levende wezens erom vraagt. Maar de geest van levende wezens is als een spiegel, en net zoals een spiegel geen beelden kan weergeven wanneer hij met stof is bedekt, zo kan het *dharmakaya* niet verschijnen in de geest van levende wezens zolang die geest versluierd is door vervuiling.

DEEL 4: VERTROUWEN EN OEFENING

[F-297 / G-131 / H-88] Nu we de uitleg besproken hebben, zullen we de beoefening van vertrouwen bespreken. Deze verheldering is bedoeld voor hen die nog niet behoren tot de vastbeslotenen [zie noot 48] die verlichting willen verwerven.

Over de vier soorten vertrouwen

Vraag: Welk vertrouwen is nodig om wijsheid te realiseren en hoe moet je dat beoefenen?

Antwoord: Kortweg zijn er vier soorten vertrouwen:

1. vertrouwen in de oorspronkelijke bron [de **ene-geest**]; dit vertrouwen brengt ons ertoe met vreugde en enthousiasme te mediteren over het principe van zodanigheid.
2. vertrouwen in de ontelbare verdienstelijke kwaliteiten van de **boeddha's**; dit vertrouwen brengt ons ertoe voortdurend hun aanwezigheid te beseffen, verbinding met hen te maken, hen te eerbiedigen en te respecteren, onze goedheidscapaciteit te vergroten en ons te wijden aan de wijsheid van alwetendheid.
3. vertrouwen in de grote waarde van de **Dharma** [onderricht]; dit brengt ons ertoe de verschillende disciplines (*paramita's*) die naar verlichting leiden constant en consequent te beoefenen.
4. vertrouwen in de **sangha** (gemeenschap), met zijn leden die in staat zijn zich op de juiste manier te bekwamen in het dienstbaar zijn aan zichzelf en aan anderen; dit vertrouwen brengt ons ertoe voortdurend en van harte verbinding te maken met alle bodhisattva's en hen te vragen onderricht te geven over juist oefenen.

Over de vijf oefeningen

[F-299 / G-133 / H-89] Er zijn vijf soorten oefening⁵⁵ die ons in staat stellen ons vertrouwen te vervolmaken:

- de beoefening van vrijgevigheid (*dana*)
- de beoefening van discipline (*shila*)
- de beoefening van geduld (*kshanti*)
- de beoefening van inzet (*virya*)
- de beoefening van kalmeren-observeren (*shamata-vipashyana*)

Vraag: Hoe beoefen je vrijgevigheid?

Antwoord: Als iemand ergens in voorzien wil worden en jou met een vraag benadert, dan moet je hem voorzover mogelijk de rijkdom en middelen schenken die jij bezit; dit zorgt ervoor dat jij je ontdoet van hebzucht en gierigheid en dat de ander blijdschap ervaart. Als je iemand ziet die in moeilijkheden verkeert, in angst of in ernstig gevaar, schenk hem dan vrijwaring van angst (*vaisharadya*, onbevreesdheid, zelfvertrouwen), voorzover je daartoe in staat bent. Als iemand komt vragen om nadere instructies over het onderricht, schenk hem inzicht met behulp van geschikte methodes, overeenkomstig je vaardigheid en wijsheid.⁵⁶

Hierbij mag je geen enkele waardering verwachten of materieel voordeel of hoog aanzien. Denk enkel aan het gelijkelijk dienen van zowel jezelf als anderen, en wijd al jouw door beoefening van

⁵⁵ Fazang geeft hier het volgende commentaar: "Door je te wijden aan deze vijf oefeningen, vervolmaak je de vier soorten vertrouwen en voorkom je dat zij verzwakken." (noot Girard) Deze vijf oefeningen kunnen gezien worden als een variant van de zes *paramita's*; de eerste vier zijn identiek aan de eerste vier *paramita's*, de vijfde oefening is een gebundelde versie van de traditionele vijfde en zesde *paramita*, meditatie (*dhyana*) en wijsheid (*prajna*). "Paramita" betekent letterlijk "het verder gaande" of "overschrijdende", vandaar "transcendentie" en "vervolmaking".

⁵⁶ Dit zijn de drie traditionele vormen van vrijgevigheid: materiële goederen, bescherming (onbevreesdheid) en dharma-onderricht. (noot Girard)

vrijgevigheid verworven verdiensten aan het realiseren van volmaakte verlichting (*anuttarasamyaksambodhi*).

[F-300 / G-135 / H-89] Vraag: Hoe beoefen je discipline, het volgen van de ethische regels?

Antwoord: Een beoefenaar van de weg mag niet doden, stelen, ontucht plegen, hypocriet zijn, lasteren, liegen of overdreven praatjes verkopen. Je moet je ontdoen van hebzucht, jaloezie, bedrog, vleierij, onbetrouwbaarheid, woede, haat en vervormde ideeën. Als men een monnik of non is die het gezin verlaten heeft, moet men zich ook verre houden van de drukte en het gedoe van de wereld, om vervuilingen te kunnen loslaten. Verblijf rustig in je eigen ruimte en wees tevreden met het geringste; zorg dat je je wijdt aan de serieuze beoefening van onthechting.

Ben je je ervan bewust dat je een fout begaat, dan moet je angst en ontzag voelen en vervuld raken door schaamte en spijt. Ga niet lichtzinnig om met de voorschriften van de Tathagata. En verval niet in kwaadsprekerij en eigengereidheid; daarmee voorkom je dat mensen mede door jouw toedoen in hun begoocheling een misdaad of fout begaan.

[F-301 / G-137 / H-90] Vraag: Hoe beoefen je geduld?

Antwoord: Je moet verdraagzaam zijn jegens een onheuse behandeling door anderen en geen wraakgedachten koesteren. Beoefen ook geduld in kwesties van winst en verlies, eer of schande, lofprijzing of verwijt, pijn of vreugde, enzovoort.

Vraag: Hoe oefen je inzet?

Antwoord: Laat geen gelegenheid onbenut om je te oefenen in goedheid. Wees vastberaden en overwin je lafhartigheid. En besef hoe je vanuit het verre verleden nutteloze kwellingen hebt

ondergaan in de vorm van intense fysieke en mentale pijn.⁵⁷ Je toegewijd oefenen in allerlei verdienstelijke handelingen en doortastend het lijden oplossen komt jezelf en anderen ten goede.

Maar ook al beoefen je vertrouwen, zolang je nog ernstig gehinderd wordt door negatief karma, veroorzaakt door serieus wangedrag in je achterliggende levens, kun je lastiggevallen worden door Mara en zijn demonen of verstrikt raken in allerlei wereldse problematiek, of gekweld worden door aandoeningen en ziekte.

Er zijn talloze van dit soort hindernissen. Daarom moet je gebruik maken van moed en inzet, en dagelijks op de zes intervallen⁵⁸ de boeddha's eren (*puja*), van harte spijt betuigen, de boeddha's uitnodigen steun te blijven verlenen, je verheugen in het geluk van anderen, en alle verdiensten die je op deze manier verzamelt ten goede laten komen aan de realisatie van verlichting.

Als je deze oefeningen nooit opgeeft, kun je de diverse hindernissen vermijden en tegelijkertijd je goedheids capaciteit vergroten.

[F-303 / G-141 / H-90] Vraag: Hoe beoefen je kalmeren en observeren?

Antwoord: Met "kalmeren" bedoelen we het tot rust brengen van alle kenmerken (*lakshana*) van wereldse, door illusie gecreëerde cognitieve objecten. Dit is wat de *shamatha*-methode van mediteren inhoudt.

Wat we "helder observeren" noemen betekent een heel duidelijk waarnemen van het verschijnen en verdwijnen van alle oorzaken en condities. Dit is wat de *vipashyana*-methode van mediteren inhoudt.

Vraag: Hoe moet men deze methodes uitvoeren?

⁵⁷ De drie klassieke vormen van toewijding [je best doen]: in bemoediging, in moeite en in onvervuldheid. Het verwerven van verdienste en het doortastend oplossen van lijden [in de volgende zin] zijn aanvullende Mahayana-elementen. (noot Girard)

⁵⁸ Een etmaal is te verdelen in zes eenheden van vier uren.

Antwoord: Men moet deze twee methodes eerst opeenvolgend en stap voor stap beoefenen, maar uiteindelijk zonder ze van elkaar te scheiden, want enkel zo zal men beide vervolmaken.

De beoefening van kalmeren (shamata)

[F-305 / G-143 / H-91] Wie "kalmeren" wil beoefenen, moet verblijven op een rustige plek en rechtop gaan zitten, in een gelijkmatige gemoedstoestand. Richt de aandacht niet op de adem, noch op een of andere vorm of kleur, noch op de lege ruimte of op aarde, water, vuur of wind, noch zelfs op wat je gezien of gehoord hebt, of op wat je je herinnert of voorstelt. Laat alle gedachten los zodra ze opkomen; ook de gedachte dat je de gedachten moet loslaten moet je aan de kant zetten, want alle dingen bevinden zich in een toestand die het denken overstijgt: zij hoeven niet van moment tot moment nog gemaakt te worden, en ook niet van moment tot moment verwijderd te worden. Zo voeg je je naar de ware aard van de werkelijkheid (*dharmata*) via het beoefenen van kalmeren.

Het is niet zo dat je eerst zou moeten mediteren over de zintuiglijke objecten in de buitenwereld en ze daarna moet ontkennen met de geest die er zojuist over gemediteerd heeft.

Zodra de geest afdwaalt breng je hem terug en je herstelt het "juiste denken". Dit "juiste denken" wil zeggen: ál wat bestaat is enkel geest en er bestaat geen externe wereld van objecten zoals men zich die voorstelt. Zelfs deze gedachte nu heeft geen eigen kenmerken die zouden aangeven dat hij iets substantieels bezit en je kunt je daar dus op geen enkel moment een betekenisvolle voorstelling van maken (*acyntia*, ondenkbaarheid).

Ook als je opstaat uit de zithouding en andere activiteiten onderneemt, zoals weggaan, aankomen, bewegen of stilstaan, moet je altijd erop letten dat je het geschikte middel (*upaya*) van de vervolmaking van kalmeren toepast. Zo voeg je je naar het niet-bewegend principe van de ware aard van de werkelijkheid; je leert

de belevingen die daaruit voortvloeien waarnemen en onderzoeken. Wanneer je op den duur vertrouwd raakt met deze discipline zal het beeldvormingsmechanisme van de geest tot rust komen.

Op grond hiervan verinnerlijkt het vermogen tot kalmeren geleidelijk en wordt dan heel effectief, zodat je je de concentratie (*samadhi*) van zodanigheid eigen maakt en daarin kunt verblijven. Hoe diep de vervuilingen ook mogen zijn, ze worden ontkracht en vertrouwen zal versterkt worden; je zult spoedig de staat bereiken vanwaaruit er geen terugval (*avaivartikatva*) meer mogelijk is. Maar als je sceptisch bent, of het ontbreekt je aan vertrouwen, als je kwaadspreekt over de leer van de Boeddha, als je je ernstig hebt misdragen, als je gehinderd wordt door negatief karma of arrogant en onverschillig bent, dan blijf je hiervan uitgesloten; zo iemand is niet in staat op te gaan in de *samadhi* van zodanigheid.

[F-311 / G-147 / H-92] Als vrucht van deze *samadhi* realiseer je vervolgens de eenheid met het werkelijkheidsdomein (*dharmadhatu*), dat wil zeggen, je beseft dat het *dharmakaya* van alle boeddha's gelijk is aan en zich niet onderscheidt van de lichamen van alle levende wezens.

Dit noemt men "de *samadhi* van het ene oefenen".⁵⁹ Je moet begrijpen dat de *samadhi* van zodanigheid de basis vormt van alle andere *samadhi*'s. Wie zich zo blijft scholen zal gaandeweg in staat zijn talloze soorten *samadhi* te ontwikkelen.

[F-312 / G-149 / H-92] Mensen die het ontbreekt aan goedheidscapaciteit zullen in verwarring gebracht worden door Mara, door ongelovigen en door demonen. Soms manifesteren deze krachten zich bijvoorbeeld in afschrikwekkende vormen terwijl men in meditatie

⁵⁹ *Ekacarya-samadhi* (*eka* = een, *acarya* = oefening), een begrip afkomstig uit de Prajnaparamita-soetra's [noot Hakeda]. Zie bijv. Conze, Edward: *The short Prajnaparamita Texts*. London 1973, p. 101; daar wordt de term *ekavyuho-samadhi* gebruikt: de *samadhi* van het ene verband, de ene samenhang. Girard noteert: "Deze oefenvorm werd onder andere door Rujing, de leraar van Dogen, gebruikt; hij is tevens terug te vinden in de Platform-soetra van Huineng en in de Vimalakirti-soetra."

zit, en andere keren zullen zij zich manifesteren in de vorm van aantrekkelijke mannen en vrouwen. In dat geval moet je mediteren over het principe van "de ene-geest", en dan zullen deze objecten verdwijnen en je niet meer storen.

Soms kunnen ze verschijnen als beeltenissen van hemelse wezens of bodhisattva's, en ook kunnen ze de gedaante aannemen van de Tathagata, voorzien van alle grote of gedetailleerde eigenschappen; ze kunnen je ook beschermen tegen magische krachten of vrijgevigheid preken, of de *paramita's* van discipline, geduld, inzet, meditatie en wijsheid. Of zij kunnen verklaren hoe het ware *nirvana* een toestand is van universele leegte, van het niet-bestaan van verschijnselen of geloften, haatgevoelens, aantrekkelijkheden, oorzaken en gevolgen, of absolute kalmte van een niets-zijn. Zij kunnen je ook de kennis verschaffen over belevingsstaten uit je eigen verleden en toekomst, of methodes aanreiken om andermans geest te lezen en de beheersing van welsprekendheid te vervolmaken, zodat je daarnaar gaat verlangen en gehecht raakt aan wereldse roem en winst.

Zij kunnen ook ervoor zorgen dat je regelmatig door vreugde of woede wordt overvallen en zo een onevenwichtig karakter krijgt; in dat geval kun je soms heel vriendelijk zijn, dan weer heel bedrukt, vijandig of meegaand; of op andere momenten word je plots heel ijverig, om daarna te vervallen in nalatigheid; of je ontwikkelt een gebrek aan vertrouwen, een groot mate van twijfel en een diepe ongerustheid; of je verwaarloost de belangrijke basisoefeningen voor je spirituele ontwikkeling en je houdt je bezig met uiteenlopende spirituele activiteiten en raakt gehecht aan wereldse zaken die je op allerlei manieren in beslag nemen.

Soms kunnen zij ervoor zorgen dat je de indruk krijgt diverse soorten *samadhi* te ervaren, die allemaal slechts verworvenheden zijn van buitenstaanders en geen werkelijke *samadhi*.

Soms zorgen zij er wellicht voor dat je een dag lang, twee dagen, drie, of zelfs een week lang in *samadhi* blijft, terwijl je je fysiek

volledig op je gemak voelt, met vreugde in je geest, niet hongerig of dorstig, en gebruik makend van natuurlijke, geurige en smakelijke sappen en voedingsstoffen die je ertoe brengen je gehechtheid eraan te versterken; of op andere momenten zorgen zij ervoor dat je eet zonder enige zelfbeheersing, nu eens veel, dan weer weinig, zodat dit aan je gelaatskleur is af te lezen.

Om al deze redenen dient degene die kalmeren beoefent terughoudend en waakzaam te zijn, om te voorkomen dat je geest verstrikt raakt in het net van waanideeën. Je moet je best doen om het juiste besef te bewaren, dat wil zeggen, om niets te grijpen en nergens aan te hechten. Op die manier houd je je verre van dit soort karmische hindernissen.

[F-317 / G-151 / H-93] Weet dat de *samadhi* van niet-beoefenaars niet vrij is van vervormde ideeën, begeerte en hoogmoed; want niet-beoefenaars zijn diep gehecht aan roem, winst en werelds aanzien. De *samadhi* van zodanigheid is de *samadhi* waarin je niet verleid wordt door het waarnemen van een object of door het ervaren van objecten in meditatie. Ook na afloop van concentratie zul je niet onverschillig of arrogant worden, en de vervuilingen zullen langzaam afnemen. Het is nog nooit voorgekomen dat een gewone sterveling zonder deze *samadhi* te hebben beoefend in staat was toe te treden tot de Tathagata-familie.

Wie de diverse soorten meditatie (*dhyana*) en *samadhi* beoefent die populair zijn in de wereld, zal zich sterk gaan hechten aan de extatische effecten ervan en gebonden blijven aan de drievoudige wereld, vanwege de irreële visie dat het ik (*atman*) werkelijk is. Dan verschil je niet van niet-beoefenaars, want zodra je je niet langer beschermd voelt door goede spirituele vrienden [leraren], ga je je heil zoeken bij de visie van niet-beoefenaars.

[F- / G-153 / H-93] Wie dus deze *samadhi* toegewijd en oprecht beoefent, zal er in dit leven tien soorten vruchten van plukken:

1. je zult altijd beschermd worden door de boeddha's en bodhisattva's van de tien richtingen;
2. je zult niet bang zijn voor Mara en zijn kwade demonen;
3. je zult niet misleid of verward worden door de vele soorten niet-gelovigen en verdorven geesten;
4. je zult roddel over de diepe leer van de Boeddha vermijden en je zult geleidelijk de hindernissen overwinnen die afkomstig zijn van ernstig wangedrag;
5. je zult twijfels en misvattingen over verlichting achter je laten;
6. je vertrouwdheid met het boeddhadomein zal toenemen;
7. je zult vrij zijn van zorgen en wroeging, en je zult midden in *samsara* krachtig en onverschrokken opereren;
8. omdat je zachtmoedig bent en je trots hebt losgelaten, zul je niet lastiggevallen worden door anderen;
9. zelfs als je nog geen *samadhi* hebt ervaren zul je waar en wanneer dan ook vervuiling reduceren, zonder verdere voldoening te zoeken in de wereld;
10. wanneer je eenmaal de *samadhi* van zodanigheid ervaart, zullen zintuiglijke signalen van buiten je niet storen.

[G-155] Maar zolang je alleen maar kalmeren beoefent, zal de geest verzonken blijven in zelfgenoegzaamheid en dan word je gemakzuchtig; je zult je niet verheugen in het verrichten van goede daden en je gaat de beoefening van mededogen mijden. Daarom is het noodzakelijk om ook observeren te beoefenen.⁶⁰

De beoefening van observeren (vipashyana)

[F-322 / H-94] Wie "observeren" wil beoefenen, moet inzien dat alle geconditioneerde verschijnselen in de wereld vluchtig zijn en dat ze elk moment onderhevig zijn aan verloop en verval; dat alle activiteiten van de geest elk moment ontstaan en weer vergaan; en

⁶⁰ In vier vormen (zie het vervolg): observatie van de dingen [1], van grote compassie [2], van grote gelofte [3] en van toegewijd oefenen [4]. (noot Girard)

dat dit alles daarom lijden met zich meebrengt.

Observeer hoe al wat je aannam in het verleden vaag was als in een droom, hoe al wat je aanneemt in het heden op een bliksemflits lijkt, en hoe alle dingen die je in de toekomst zult aannemen als wolken zijn die plots verdampen.

Observeer ook hoe de fysieke verschijningsvormen van alle levende wezens in de wereld onzuiver zijn en hoe er van al die besmeurde dingen geen enkel is waarvan jij enthousiast kunt worden. [1]

Overweeg het volgende: vanaf het tijdloos begin hebben alle levende wezens, doorwasemd door onwetendheid, hun geest toegestaan in *samsara* te verblijven; zij hebben intense ellende van geest en lichaam doorstaan, en op dit moment hebben zij te maken met enorme druk en verplichting; in de toekomst zal hun lijden niet minder omvangrijk zijn.

Het is lastig om deze vormen van lijden los te laten en je ervan te ontdoen, maar wie in onwetendheid verkeert is zich zelfs niet bewust van deze staat; dit verdient een diep mededogen. [2]

Na dit te hebben overwogen, moet je de moed verzamelen om een grote gelofte (*pranidhana*) af te leggen, met de volgende woorden:

"Moge ik mijn geest kunnen bevrijden van onderscheid zodat ik in staat ben alle mogelijke verdienstelijke daden te verrichten, wáár dan ook in de tien richtingen; moge ik tot in de verre toekomst alle levende wezens helpen via de inzet van ontelbare geschikte middelen, zodat zij het ultieme doel kunnen verwerven: de vervulling van *nirvana*." [3]

Als je deze gelofte eenmaal hebt afgelegd, moet je altijd en overal, overeenkomstig je vermogens, alle goeds doen waar je toe in staat bent, zonder aarzeling en zonder terughoudendheid.

Overweeg altijd - behalve als je in meditatie kalmeren beoefent - of iets juist wél of juist niét gedaan moet worden. [4]

[F-325 / G-159] Beoefen kalmeren en observeren naast elkaar, of je nu loopt, stilstaat, zit, ligt of opstaat.

Dat wil zeggen, mediteer over het feit dat de dingen in hun essentie ongeboren zijn [= *shamata*]; maar mediteer tegelijkertijd over het feit dat zowel positief en negatief karma, alsook de uitkomsten ervan in termen van plezier, pijn, enzovoort, verloren gaan of vernietigd worden [= *vipashyana*].

En niet alleen moet je mediteren over de gevolgen van het positieve en negatieve karma die voortkomen uit de vele oorzaken en condities [= *vipashyana*], maar moet je ook mediteren over het feit dat de ware aard van de dingen niet te verwerven is via intellectuele analyse [= *shamata*].

[H-95] Beoefening van kalmeren zal profane beoefenaars afhelpen van hun wereldse gehechtheden; en het zal Hinayana-volgelingen helpen afstand te nemen van hun gebrekkige visie die voortkomt uit vreesachtigheid.⁶¹

Beoefening van observeren zal Hinayana-volgelingen afhelpen van verkeerde en inferieure kleingeestigheid waaruit geen groot mededogen ontstaat; en profane beoefenaars zal deze oefening bevrijden van hun onvermogen om goedheid te ontwikkelen. Kalmeren en observeren zijn daarom complementair en niet te scheiden; als men beide niet als één geheel beoefent, kan men het pad naar verlichting niet betreden.

[F-327 / G-161 / H-95] Stel nu dat iemand dit onderricht voor het eerst leert kennen en hij wil het juiste vertrouwen vinden, maar het ontbreekt hem aan de moed en de kracht daartoe. Hij vreest dat hij, levend in deze wereld van lijden, niet in staat zal zijn boeddha's te ontmoeten en hen persoonlijk te eren, en dat hij ertoe zal neigen terug te vallen, aangezien vertrouwen zo moeilijk te vervolmaken

⁶¹ Het geloof dat de vijf componenten (*skandha*'s) werkelijk zijn, maakt hen bang om weer onderworpen te worden aan leven en dood (*samsara*); daarom hechten zij zich op een onterechte manier aan *nirvana*. (zie ook noot 37)

is. Zo iemand moet weten dat de tathagata's een uitstekend geschikt middel bezitten waarmee zij hem kunnen helpen zijn vertrouwen te bewaren; dit middel zorgt ervoor dat hij, dankzij de kracht van hartgrondige meditatie over de Boeddha, in staat wordt gesteld om conform zijn wens geboren te worden in een fijnstoffelijk boeddhadomein (*buddhakshetra*), zodat hij de Boeddha altijd kan zien en voorgoed verlost zal zijn van kwade bestaanstoestanden.

Een soetra⁶² zegt: "Als iemand met volle toewijding mediteert op Amitabha Boeddha in de sfeer van het Westelijk Paradijs (*Sukhavati*) en als hij in die omgeving geboren wenst te worden en al zijn verworven goedheid richt op dat doel, dan zal hij daar worden geboren". En hij zal nooit terugvallen, want hij kan daar te allen tijde de Boeddha zien. Wanneer hij zo mediteert over het *dharmakaya*, deze meditatie toegewijd blijft oefenen en in een voortdurende vereenzelviging verblijft, dan zal hij in staat zijn daar uiteindelijk geboren te worden.

⁶² Wellicht de Sukhavativyuha-soetra. (noot Girard)

DEEL 5: AANSPORING OM TE OEFENEN EN DE VRUCHT DAARVAN ⁶³

[F-331 / G-165 / H-96] In het voorafgaande is duidelijk gemaakt dat het Mahayana de geheime schatkamer van de boeddha's is. Wie een grondig vertrouwen wil krijgen in het moeilijk te doorgronden domein van de Tathagata, afstand neemt van negativiteit en kwaadsprekerij over Boeddha's onderricht en de Dharma wil beoefenen, die moet dit geschrift zorgvuldig opnemen, het goed bestuderen en het concreet beoefenen.

Iemand die na het horen van dit onderricht geen enkele vrees of zwakte voelt, kan er zeker van zijn dat hij de stamboom van de boeddha's zal voortzetten en dat hij van hen de voorspelling van boeddhaschap zal ontvangen.

Zelfs iemand die in staat zou zijn alle levende wezens in alle universa te onderrichten en hen ertoe te brengen de tien voorschriften te onderhouden, zelfs zo iemand zou niet edeler zijn dan iemand die, al was het maar zo kort als een maaltijd duurt, zich oprecht bezint op dit onderricht, want de schitterende kwaliteiten die deze laatste zal verwerven, zijn onnoemelijk waardevoller dan die van de ander.

Iemand die dit geschrift weet te waarderen, het goed overweegt en het onderricht ervan gaat beoefenen, al was het slechts een etmaal, die zal hoogstaande kwaliteiten verwerven, en onmetelijke, onbeschrijflijke verdiensten.

⁶³ Naar aanleiding van dit laatste deel voegt Hakeda de volgende noot toe aan de tekst (p. 102): "Onder hedendaagse geleerden heerst er enige onduidelijkheid over deze sectie die nogal ruw en wervend van toon is en niet helemaal lijkt te stroken met de serene geest van het voorafgaande. Sommigen beschouwen het als een latere toevoeging; anderen zien hierin zelfs een bewijs dat de volledige tekst een apocrief karakter heeft. Maar feitelijk vormen dit soort aanprijzende passages haast een standaard afsluiting van alle Mahayana-soetra's. Ook al is deze verhandeling technisch gezien geen soetra [getuige de Sanskriet titel is dit een commentaar of verhandeling - een *shastra*], het is niet echt verrassend zo'n passage aan te treffen aan het einde van dit geschrift."

Zelfs al zouden alle boeddha's van de tien richtingen de verdiensten van die persoon prijzen gedurende ontelbare tijdperken, aan hun lofprijzingen zou geen eind komen, want de heilzame kwaliteiten van de werkelijkheid (*dharmata*) zijn onuitputtelijk en de deugdzame kwaliteiten die deze mens verwerft zullen dan ook geen grenzen kennen.

[F-333 / G-167 / H-97] Zij echter, die dit geschrift belasteren en er geen geloof aan hechten, die zullen hierdoor ontelbare tijdperken lang groot lijden ondergaan. Laten alle mensen er respectvol in geloven en het niet belasteren, want laster en gebrek aan vertrouwen zullen jezelf en anderen ernstig schade berokkenen en uiteindelijk leiden tot het verdwijnen van de stamboom der drie juwelen. Het is juist dankzij dit onderricht dat alle tathagata's *nirvana* hebben bereikt en alle bodhisattva's hebben door middel van de beoefening ervan de boeddhawijsheid bereikt.

Weet: het is te danken aan dit onderricht, dat de bodhisattva's in het verleden hun pure vertrouwen konden vervolmaken; het is te danken aan dit onderricht, dat de bodhisattva's van het heden hun pure vertrouwen aan het vervolmaken zijn; en het is te danken aan dit onderricht, dat de bodhisattva's in de toekomst hun pure vertrouwen kunnen vervolmaken.

Laat daarom eenieder deze verhandeling toegewijd bestuderen en beoefenen.

*Diep en weids is het onderricht van alle boeddha's
dat ik met deze tekst zo betrouwbaar mogelijk heb verwoord;
de verdienstelijke kwaliteiten ervan, onuitputtelijk als de Dharma,
wijd ik aan het universele geluk van alle wezens in iedere wereld.*

BIJLAGEN

Synopsis

[H-32] Er bestaat een onderricht dat het vertrouwen in de Mahayana-weg [het grote voertuig] kan wekken in ons.

Deze weg heeft twee aspecten: principe en betekenis.

1. Het principe

[H-35] Het principe is de **ene-geest** van alle levende wezens.

Deze geest omvat alle bestaansvormen van empirische (relatieve) en transcendente (absolute) aard.

2. De betekenis

Kijkend naar de werking van deze geest, zijn er drie aspecten die deze geest betekenisvol doen functioneren:

1. essentie: alle verschijningsvormen zijn wezenlijk identiek aan het absolute.
2. kenmerken: deze geest (*tathagata-garbha*; *lett.: schoot van de boeddha*) is voorzien van alle voorstelbare hoogstaande kwaliteiten.
3. invloeden: beïnvloeding door deze geest genereert positief karma in alle zes de bestaanswerelden (o.a. goden, mensen en dieren).

ad 1. Het principe

[H-39] Het principe van **de ene-geest** (*eka-citta*) heeft twee aspecten:

- A. De ene-geest, beschouwd vanuit **het absolute** aspect (*tathata*; zodanigheid).
- B. De ene-geest, beschouwd vanuit het aspect van de **verschijnselen** (*samsara*; leven-en-dood).

Elk van beide omvat alle bestaansvormen, omdat die twee aspecten elkaar insluiten.

A. De geest in het licht van het absolute

[H-39] Dit is het domein van de werkelijkheid (*dharmadhatu*); het is de essentie van de totale waarneembare en voorstelbare werkelijkheid.

Deze essentiële geest is ongeboren en doodloos.

Vanwege illusies maken we onderscheid, maar zodra illusies oplossen blijken er geen geïsoleerde verschijnselen (*lakshana*) te bestaan.

Alle dingen maken deel uit van de ene-geest; vandaar dat we spreken van **zodanigheid**.

Dit subtiele geheel laat zich niet vangen in woorden of concepten.

[H-41] Van zodanigheid (*tathata*) kan men twee aspecten benoemen:

1. **Werkelijk leeg** (*shunya*): dit aspect is in staat om ons waarheid te openbaren en werkt niet via denken; het is niet vatbaar voor illusies, vandaar "leeg".
2. **Werkelijk niet-leeg** (*ashunya*): de ware geest is eeuwig, permanent aanwezig, onveranderlijk zuiver werkzaam en zelf-voorzienend.

B. De geest in het licht van het relatieve

1. HET VOORRAADBEWUSTZIJN

[H-43] Verbonden met onze boeddha-natuur (*tathagata-garbha*) en werkend vanuit ons voorraadbewustzijn (*alaya-vijnana*) heeft dit bewustzijn twee aspecten: verlichting en niet-verlichting.

Verlichting

Alle waarneembare werkelijkheid (*dharmadhatu*) is gelijk aan het ongedifferentieerde waarheidslichaam (*dharmakaya*) van de tathagata's [boeddha's].

Deze essentiële geest is vrij van gedachten en is aldoordringend werkzaam.

Dit heet: **oorspronkelijke verlichting**.

Vanuit deze verlichting vindt er ook een **actualiserende verlichting** plaats, die ons in staat stelt om het denken te leren loslaten.

Dit verloopt in vier fasen: geen verlichting; ontluikende verlichting; naderende verlichting; definitieve verlichting.

[H-46] In verband met het opschonen van door onwetendheid en geconditioneerd denken veroorzaakte vervuilingseffecten (*klesha*) zijn er twee heilzame eigenschappen werkzaam van oorspronkelijke verlichting: **zuivere wijsheid** en **onvoorstelbare functionaliteit**.

- **zuivere wijsheid**
wanneer de begoochelde geest geopend wordt via doorwaseming (*vasana*) vanuit de Dharma, wordt manifestatie van het *dharmakaya* mogelijk, de oorspronkelijke, zuivere geest van wijsheid (*prajna*).
- **onvoorstelbare functionaliteit**
de bevrijde wijsheidsgeest kan allerlei schitterende kwaliteiten

genereren, waardoor permanent en constant een juiste verbinding met alle wezens en verschijnselen mogelijk wordt.

Niet-verlichting

[H-48] Bij ontbreken van de eenheid met zodanigheid ontstaat er de niet-verlichte geest, inclusief gedachten.

Deze niet-verlichting heeft drie kenmerken:

- **activiteit van onwetendheid**
een verlichte geest is niet geagiteerd; bij agitatie vanwege uit onwetendheid gegenereerde activiteit ontstaat er onvrede (*duhkha*; lijden).
- **waarnemend subject**
agitatie laat een waarnemend subject in beeld komen; zonder agitatie is men vrij van [behoefstig] waarnemen.
- **de wereld van objecten**
vanwege het waarnemend subject verschijnt er abusievelijk de wereld van objecten; zonder waarneming is er geen wereld van objecten.

Deze conditionering door de wereld van objecten voedt de volgende zes mechanismen die vervuiling tot gevolg hebben:

1. onderscheid tussen voorkeur en tegenzin
2. continuïteit van positieve of negatieve waardering
3. gehechtheid aan de resultaten van waardering
4. betekenissen projecteren via concepten en analyse
5. karma veroorzaken door werk te maken van betekenissen
6. onvrede vanwege de negatieve effecten van karma

2. DE OORZAAK EN CONDITIES VAN HET MENSELIJK BESTAAN IN SAMSARA

[H-51] Een mens in *samsara* (niet-verlichting) wordt getekend door vervuiling veroorzakende onwetendheid (*avidya*).

Dat komt omdat zijn geest (*manas*) en bewustzijnswerking (*vijnana*) voortkomen uit de bodem van het voorraadbewustzijn (*citta*, of *alaya-vijnana*), waar onwetendheid zijn wortels heeft.

Manas heeft vijf namen en functies:

1. karma-activerende geest [vorm]
2. toenemende geest [gevoel]
3. manifesterende geest [denken]
4. analyserende geest [wens]
5. karma-continuerende geest [besef]

Via deze vijf geestesstaten worden alle karmische effecten verwerkt [*skandha*-werking].

Vijnana [de vijfde *skandha*] is de karma-continuerende geest die objecten ordent.

Dit mechanisme wordt verder geïntensiveerd vanwege de tweevoudige vervuiling door verkeerde ideeën (*jneyavarana*) en door negatieve emoties (*kleshavarana*).

Onze geprojecteerde identiteit is het gevolg van onwetendheid; maar de geest zelf [oorspronkelijke verlichting] blijft tijdloos en onveranderlijk, dat wil zeggen, is niet onderhevig aan gedachten.

[H-55] Er zijn zes vervuilde geestesstaten:

1. De vervuiling samenhangend met gehechtheid (bevrijding hiervan vindt plaats via "het stadium van vertrouwen vestigen")

2. De vervuiling samenhangend met de karma-continuerende geest (bevrijding ervan via "het stadium van een zuiver hart")
3. De vervuiling samenhangend met de analyserende geest (bevrijding ervan via "het stadium van voorschriften volgen" en via "het stadium van geschikte middelen hanteren")
4. De subtiel vervuilde [*alaya*] geest die niet langer verbonden is met de manifesterende geest, dat wil zeggen, de geprojecteerde wereld van objecten (bevrijding via "het stadium van vrij zijn van objecten")
5. De nog subtieler vervuilde geest die niet verbonden is met de toenemende geest die waarneemt (bevrijding via "het stadium van vrij zijn van de toenemende geest")
6. De meest subtiel vervuilde geest die niet verbonden is met de elementaire karma-activerende geest (bevrijding via "het stadium van boeddhaschap")

3. DE EIGENSCHAPPEN VAN WEZENS IN SAMSARA

[H-57] Twee categorieën van *samsara*-bestaan, inclusief allerlei tussengradaties, kan men onderscheiden in **ruw** en **fijn**:

- ruw is onderhevig aan vervuilde geesteswerking
- fijn is in zijn hoogste gradatie niet verbonden aan vervuilde werking

[H-58] Deze categorieën hebben te maken met de **doorwaseming** (*vasana*) door onwetendheid in twee vormen:

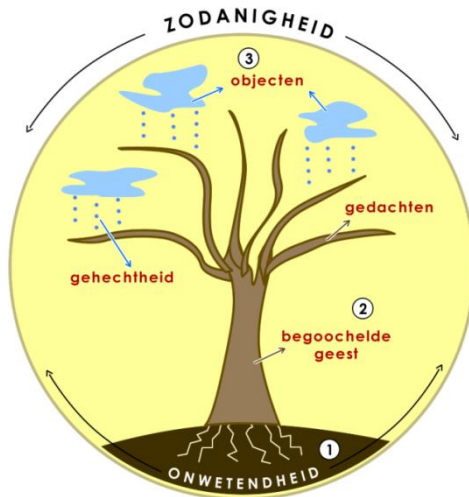
- door de oorzaak van niet-verlichting
- door de condities van de abusievelijk geprojecteerde wereld van objecten

Doorwaseming vanuit onwetendheid (gevolg: continu vervuilde staat)

[H-59] Onwetendheid (niet-verlichting) doorwasemt zodanigheid. Dit scheidt de bodem voor een begoochelde geest van gehechtheid en karmische werking.

Dit illusoir materiaal intensiveert gedachtenactiviteit van het subject.

Dat leidt tot abusievelijk waarnemen van externe objecten: de vijf *skandha*'s faciliteren alle karmische oorzaken, op basis van de primaire oorzaak van onwetendheid.

Illustratie "blindheidsboom":

bij 1: - neutrale werking: karma-activerende geest; - vervormde werking: object-onderscheidende geest

bij 2: - is de activerende geest bij bodhisattva's en arhats; - is de object-onderscheidende geest bij stervelingen

bij 3: - versterken onze gedachten; - versterken onze gehechtheid

Doorwaseming vanuit zodanigheid (gevolg: ononderbroken zuivere staat)

[H-60] Zodanigheid doorwasemt onwetendheid.

De begoochelde geest raakt afkerig van lijden (*samsara*) en verlangt naar bevrijding (*nirvana*). Deze intentie wekt geloof in de ware aard, inzicht in foutieve werking en in het niet-bestaan van de objecten-wereld. Dit inzicht leidt tot beoefening van niet-hechten en van niet-denken. Onwetendheid vermindert en er vindt minder begoocheling plaats. De objecten-wereld lost op. Wegens het wegvallen van de primaire oorzaak (onwetendheid) en van de coördinerende oorzaken (objecten) verdwijnen alle tekens van vervuiling.

Twee doorwasemingen vanuit zodanigheid in de begoochelde geest:

- in object-onderscheidend bewustzijn (bij stervelingen, beoefenaars)
- in *manas* (bij bodhisattva's)

Twee doorwasemingen vanuit zodanigheid in onwetendheid:

- via manifestatie van de essentie van zodanigheid (fungeert als primaire oorzaak; pure werking van zodanigheid)
- via externe invloeden (fungeren als oorzaken: van specifieke en van algemene aard. Specifieke oorzaken betreft onderricht in stoffelijke vorm; algemene oorzaken betreft onderricht via transcendente werking)

Vervuilende werking van onwetendheid blijft doorwasemen totdat hij zijn einde vindt in boeddhaschap; dit is het oplossen van de *jneyavarana*. De *kleshavarana* worden in het daaraan voorafgaande traject opgelost.

De zuivere werking van zodanigheid gaat eindeloos door omdat zodanigheid van nature een alles-doorwasemende aard heeft.

ad 2. De betekenis

[H-66] De drievoudige betekenis van de Mahayana-weg:

essentie, kenmerken en invloeden.

1. De **essentie** van zodanigheid kent geen toename of afname bij stervelingen, beoefenaars, bodhisattva's of boeddha's; het kent geen begin of einde, en is volkomen tijdloze werking.
2. Van nature is zodanigheid volledig voorzien van **schitterende kwaliteiten**: licht van wijsheid, pure geesteswerking, tijdloosheid, gelukzaligheid, authenticiteit, gelijkmoedigheid, onveranderlijkheid en vrijheid. Dit is de onvoorstelbare functionaliteit van onze boeddhanatuur.
3. De boeddha's **doordringen** alle bestaan met hun waarheidslichaam (*dharmakaya*); zij hebben dit vermogen tot beïnvloeding gerealiseerd door bodhisattvaschap te beoefenen via compassie, geloften en *paramita's*, en door alle wezens als niet verschillend van zichzelf te zien, als identiek met zodanigheid en delend in het *dharmakaya*.

Deze heilzame invloed van waarheidswerking vindt plaats via de twee andere "lichamen" van boeddha's:

- **veranderingslichaam** (*nirmanakaya*): waargenomen door stervelingen en beoefenaars in het object-onderscheidend bewustzijn, zonder te beseffen dat die invloed wordt geprojecteerd door de toenemende geest; daarom lijkt die invloed van buiten te komen.

- **vreugdeslichaam** (*sambhogakaya*): waargenomen door bodhisattva's vanaf hun eerste bodhicitta-aspiratie, in het besef dat alle externe objecten onwerkelijk zijn. Dit vreugdeslichaam heeft eindeloos veel vormen, elke vorm eindeloos veel kenmerken, elk kenmerk eindeloos veel aspecten. Het manifesteert zich conform behoefte van de hulpzoekers. Deze schitterende kwaliteiten worden gerealiseerd dankzij de pure doorwaseming van *paramita*-beoefening (pure wijsheid) en de transcendente doorwaseming door zodanigheid.

Zodanigheid herstellen vanuit samsara

[H-72] De vijf componenten (*skandha*'s) bestaan uit materie (object; *rupa*) en geest (subject; *nama*); tesamen scheppen zij de notie van "persoonlijkheid" (*nama-rupa*).

De aard en werking ervan overstijgt al wat men kan veronderstellen of denken erover.

Bewustzijn zelf kan men nergens grijpen of verwerven.

Wie kan waarnemen en begrijpen dat de geest niet is wat we denken en dus onverklaarbaar (*acintya*) is, die zal in staat zijn zich vanuit *samsara* te voegen naar en te harmoniseren met het domein van zodanigheid.

[H-78] Wanneer iemand ook maar ergens aan denkt, zorgt hij daarmee ervoor dat zijn geest verstrikt raakt in *samsara*, en zo kan hij het ware inzicht niet vinden.

[H-79] Alle bodhisattva's streven (*citta*) naar verlichting (*bodhi*). Er zijn **drie soorten verlichtingsintentie (*bodhicitta*)**: via vertrouwen, via visie en praktijk, en via inzicht.

1. via vertrouwen

Voor beginnende bodhisattva's zijn de volgende oefeningen belangrijk: oprechtheid, diepgang en mededogen. De meest wezenlijke hulp (*upaya*) is meditatie over het wezenlijke niet-

ontstaan der dingen (*anutpattika-dharma*).

Verder is het belangrijk te beseffen dat oorzaak en gevolg (*karma*) nooit verloren gaan; daarom is ook beoefening van compassie belangrijk. Men moet leven conform de ware aard van de werkelijkheid (*dharmata*) die geen hechting kent.

Andere upaya zijn: het kwade stoppen; capaciteit van goedheid vergroten; bodhisattva-gelofte afleggen.

Deze bodhisattva's weten dat alle dingen zich van nature in *nirvana* bevinden; vanwege hun vertrouwen zijn zij rijp genoeg om zich op acht manieren te manifesteren - overeenkomstig de acht belangrijkste levensmomenten van de Boeddha, o.a. het thuisverlaten en het bereiken van verlichting.

2. **via visie en praktijk**

Dit is een hogere vorm van realisatie. Deze bodhisattva's bezitten een diep begrip van zodanigheid en koesteren geen gehechtheid aan hun oefenkwaliteiten.

Zij beoefenen de zes vervolmakingen (*paramita*):

- vrijgevigheid [want de ware aard van de werkelijkheid is] vrij van **gewinzucht**
- discipline [want de ware aard van de werkelijkheid is] vrij van **vervuiling**
- geduld [want de ware aard van de werkelijkheid is] vrij van **onvrede**
- inzet [want de ware aard van de werkelijkheid is] vrij van **gemakzucht**
- meditatie [want de ware aard van de werkelijkheid is] vrij van **verwarring**
- wijsheid [want de ware aard van de werkelijkheid is] vrij van **onwetendheid**

3. **via inzicht**

Deze bodhisattva's - van "het stadium van een zuiver hart" tot en met "het laatste stadium van bodhisattvaschap" - realiseren zodanigheid; dit is het ervaren van het dharmakaya. Zij zijn in staat om zich overal naar toe te verplaatsen en op allerlei manieren hulp te bieden. Zij eerbiedigen de boeddha's, koersen niet op woorden, hanteren talloze geschikte middelen (*upaya*) en manifesteren transcendente vermogens.

[H-89] De volgende **vijf oefeningen** zijn bruikbaar voor die besluitelozen die nog niet gekozen hebben voor bodhisattvaschap maar zich wel willen vestigen in vertrouwen: vrijgevigheid, discipline, geduld, inzet (de eerste vier *paramita*) en kalmeren-observeren (*shamatha-vipashyana*).

- Kalmeren beoefenen (*shamatha*) betekent: een einde maken aan alle kenmerken (*lakshana*) van de geprojecteerde wereld van objecten en beelden.
- Helder observeren (*vipashyana*) betekent: helder de werking gewaar zijn van de geconditioneerde verschijnselen (*samsara*).

Kalmeren (*shamatha*)

Laat elke gedachte die opkomt los, inclusief de loslaat-gedachte. Alle dingen bevinden zich in een toestand die verder gaat dan het denken: zij hoeven niet van moment tot moment gemaakt en verwijderd te worden.

Als de geest afdwaalt, breng hem terug via "juist denken", dat wil zeggen, via het besef dat al wat bestaat enkel geesteswerking is en dat er geen externe objecten-wereld bestaat; ook déze notie heeft geen objectieve kenmerken en kan dus niet worden waargenomen. In alle dagelijkse komen en gaan dient aandacht te heersen en alle geschikte middelen moeten ingezet worden op basis van de werkelijkheid.

Door de kracht van dit kalmeren zal men effectief gaan vertoeven in de "concentratie (*samadhi*) van zodanigheid". Vervuiling lost op, vertrouwen neemt toe en men zal spoedig geen terugval meer kennen. Op basis van deze centrale *samadhi* kan men allerlei andere concentratievormen ervaren, bijvoorbeeld "de *samadhi* van het ene bewegen", qua belichaming de eenheid belevend van een boeddha [*dharmakaya*] en een sterveling.

Observeren (*vipashyana*)

Observeer hoe pijnlijk vluchtig alle verschijnselen zijn, veranderlijk, zonder vaste plek [lichaam]; hoe alle verleden, heden en toekomst nergens substantie bezit [tijd]; en hoe het bestaan van levende wezens onrein is en geen bron van vreugde oplevert [anderen].

Overweeg dat alle levende wezens onderhevig zijn aan onwetendheid en daarom zich tevreden stellen met *samsara*; dit verdient mededogen.

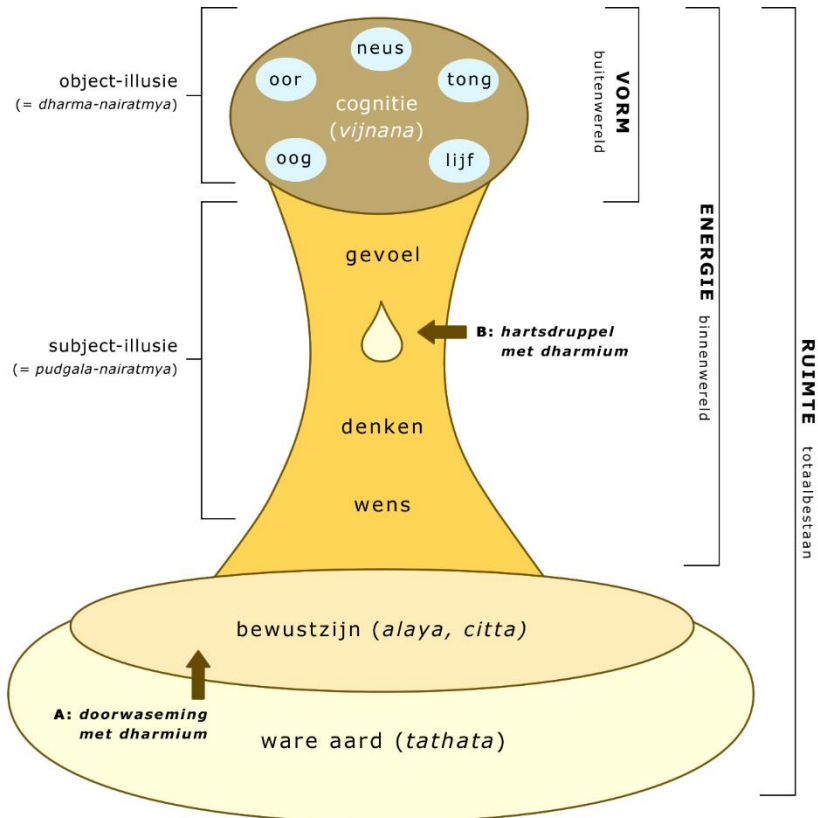
Leg moedig de gelofte af [van bodhisattvaschap] dat je je geest zult bevrijden van elk onderscheid en dat je alle wezens de vreugde van *nirvana* gunt.

Beoefen iedere vorm van goedheid, elk moment en overal, zonder enige nalatigheid; overweeg altijd, behalve in meditatie, wat er al dan niet gedaan moet worden [zuivere intentie].

De vijf skandha's en tathata

(vorm [zintuigen], gevoel, denken, wens en besef + ware aard)

A: universele grondkracht; **B:** individueel hartsbewustzijn (beide: eenzelfde substantie)

N.b.: "dharmium" (bij hartsdruppel) is een neologisme en aanduiding voor de meest substantiële aard van menselijk bewustzijn: waarheidswerking (sanskriet "dharma" betekent waarheid, werkelijkheid).

Caturlakshana

(de vier kenmerken van het geconditioneerd bestaan)

A. **VERSCHIJNEN** (*jati*)

1. Karmisch gevolg *Is de laatste van 6 vervuilde geestesstaten
+ eerste van 5 denkende geesten*

B. **VESTIGEN** (*sthiti*)

1. Toename *1 & 2: geest "niet verbonden" [dissociatie]
met zodanigheid; ontwikkeling van
voorraadbewustzijn*
2. Manifestatie
3. Analyse *3 & 4: geest "verbonden met" [associatie]
onderscheid maken*
4. Continuïteit *1 t/m 4: laatste 4 van 5 denkende geesten
+ middelste 4 van 6 vervuilde geestesstaten*

*[1e bhumi bevrijdt van 4 (continuïteit)
2e-7e bhumi bevrijdt van 3 (analyse)
8e bhumi bevrijdt van 2 (manifestatie)
9e bhumi bevrijdt van 1 (toename)]*

C. **VERVALLEN** (*jara*)

1. Grijpen *1 & 2: eerste van 6 vervuilde geestesstaten
+ laatste van 5 denkende geesten*
2. Naam en taal hanteren

D. **VERGAAN** (*anitya*)

1. Karma veroorzaken

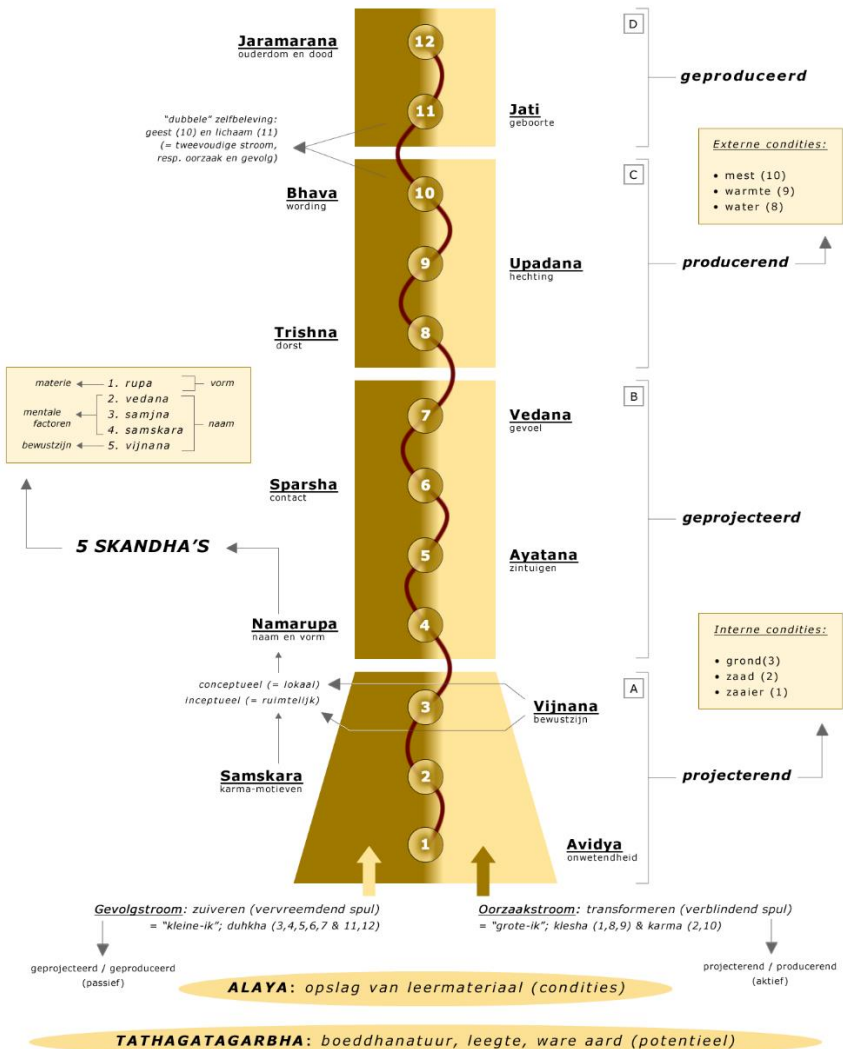
(Bron: Vorenkamp, p. 377)

Pratityasamutpada

CONDITIONERINGSCYCLUS

de keten van het voorwaardelijk ontstaan
(*pratitya-samutpada*)

Woordenlijst Sanskriet

Woorden die voorafgegaan worden door een asterix () vormen zelfstandige lemma's in deze lijst.*

alaya: afkorting voor alaya-vijnana: letterlijk: voorraad- of opslagbewustzijn; raster of rooster waarop alle onbegrepen zintuiglijke informatie terecht komt; soms ook genoemd: de basis van alles; het is de basis voor het ontstaan van alle karmisch betekenisgevende processen: opslag van onverwerkt spul en aanvoer van te verwerken spul; voedingsbodem van *avarana; versluiert de helende werking van *tathagata-garbha.

an-atman: letterlijk geen-zelf, zelveloosheid; kernonderrichting van het boeddhisme: egoïsme is het onderhevig zijn aan de ik-illusie en gevolg van een leed veroorzakend onbegrip, een beperkte opstelling of verkeerde conclusie; in werkelijkheid transformeert alles elk moment als een onderling samenhangend en ten diepste verbonden geheel; een van de drie kenmerken van voorwaardelijk bestaan (*tri-lakshana).

anitya: onbestendigheid, vergankelijkheid, verandering; een van de drie kenmerken van voorwaardelijk bestaan (*tri-lakshana).

avarana: hindernis, vervuiling; drie soorten: *karma-, *klesha- en *jneya-avarana; karmavarana (actieve vervuiling) is met name gerelateerd aan de buitenwereld, kleshavarana (affectieve vervuiling) aan de fijnstoffelijke binnenwereld; jneyavarana (cognitieve vervuiling) is de meest subtiele hindernis en wordt als laatste opgelost.

avidya: letterlijk niet-zien, dus gebrek aan visie: onwijsheid, begoocheling, verwarring, waan, onbegrip, illusie, onwetendheid, verblinding; is de eerste en belangrijkste schakel van de twaalfvoudige keten van voorwaardelijk ontstaan; genereert *klesha- en *jneyavarana die vanuit *alaya-vijnana gevoed worden.

ayatana: zintuigen: oog, oor, neus, lijf en brein; in het boeddhisme wordt het brein als een zintuig beschouwd.

bhumi: tien stadia van bodhisattvaschap waarbinnen de tien *paramita worden beoefend; mondt uit in boedddhaschap.

bodhi: ontwaken, verwerkelijking; etymologisch verwant aan het engelse bud (knop van een bloem die zich opent).

bodhi-citta: bevrijdingsintentie en -besef, het verlangen naar of het vermogen tot ontwaken; drie soorten: aspiratie-, applicatie- en absolute bodhicitta; tegenwicht tegen de drie *avarana.

bodhi-sattva: letterlijk verlichtingswezen of bevrijdingswezen (bevrijder); ook aangeduid als *werker, iemand die zich wijdt aan wiswerk, het realiseren van wijsheid en mededogen; bodhisattva's worden gekenmerkt door hun besef van transcendentie (leegte) en hun vermogen om met geschikte middelen (sanskriet: *upaya) bevrijdend te opereren in de wereld; zij beoefenen de *paramita.

buddha: sanskriet-origineel van nederlands boeddha; 1. verwijzing naar de historische boeddha Siddharta Gotama (Shakyamuni boeddha); 2. aanduiding voor de volledige realisatie van ons menselijk potentieel (buddha-dhatu: boeddha-natuur); in die laatste zin een synoniem van *dharmakaya.

cinta-mani: wensvervullend juweel (mani); mythisch symbool van innerlijke kracht en verwerkelijking.

cit(ta): bewustzijn; geest; onderdeel van oude Indische benaming voor godsbesef: sat-chit-ananda (zijn-bewustzijn-gelukzaligheid); soms gehanteerd als een synoniem van *alaya; zie ook *manas en *vijñana.

dharma: werkelijkheid; dragende substantie (etymologische kern is drih: dragen, steunen); met hoofdletter wordt de term Dharma vaak gebruikt om de leer aan te duiden die deze werkelijkheid beschrijft en verklaart; gebruikt als meervoud zijn dharma's alle momentane verschijnselen, elementaire bestanddelen van diezelfde werkelijkheid.

dharma-kaya: werkelijkheidslichaam, waarheidslichaam; ook aanduiding van het substantiële karakter van onze geest: waarheidswerking (dharmium); niet het zintuiglijk lichaam maar bewustzijnswerking is de grondkracht - het eigenlijke lichaam - van ons bestaan.

dharma-nairatmya: letterlijk 'verschijnselen [hebben] geen zelf'; realisatie van de niet-substantiële aard van alle *dharma's; bevrijdt ons van *jneyavarana, dankzij besef van leegte; complementair aan *pudgala-nairatmya.

duhkha: lijden; behoefte; onverzadigdheid; het klassieke onderricht hanteert drie soorten lijden: veroorzaakt door zintuiglijk bestaan (m.n. in de drie laagste *gati), door ongrijpbare verandering (m.n. in het menselijk gebied) en door subtielste conditionering (m.n. in de sfeer van goddelijke bestaansvormen); een van de drie kenmerken (*tri-lakshana) van voorwaardelijk bestaan.

gati: bestaansgebieden; het boeddhisme hanteert zes bestaansvormen, verdeeld over drie hogere en drie lagere bewustzijnsstaten van *saha-loka: 1. deva (hemelwezens); 2. asura (afgunstige goden); 3. mensen; 4. dieren; 5. preta (hongerige geesten); 6. naraka (hellewezens).

jneya-avarana: cognitieve hindernissen (*avarana): het meest subtiele vervormend materiaal dat als laatste wordt opgelost; complementair aan *klesha-avarana en *karma-avarana.

karma: geconditioneerde handeling (etymologische kern is krih: doen); het betreft zowel onze fysieke en mentale activiteiten, alsook alle oorzaken en gevolgen die hiermee samenhangen.

karma-avarana: meest functionele *avarana (naast de subtielere *klesha- en *jneya-avarana); hindernissen van ruwe, karmische aard die als eerste kunnen worden doorzien en opgelost.

kaya: lichaam; zie *tri-kaya (drie lichamen).

klesha: vervuiling, kwaal, aantasting; wordt ook vaak gebruikt als verzamelnaam voor het drievoudig vergif; gerelateerd aan de eerste en tweede schakel van de keten van het voorwaardelijk ontstaan: avidya-klesha (*avidya) en kama- en bhava-klesha (*samskara).

klesha-avarana: affectieve hindernissen (*avarana): obstakels uit het subtiel-emotionele gebied van *alaya-vijnana; complementair aan *jneya-avarana en *karma-avarana.

kshanti: aanvaarding, geduld; derde *paramita; toegang vinden (aanvaarden van de dharma) en toegelaten worden (aanvaarding door de boeddha's); eerste drie paramita's: toegang vinden via aanvaarden van waarheid, tweede drie: actief uitdrukken via aanvaarding van boeddhenschap.

maha-yana: letterlijk het grote voertuig; een van de drie historische stijlen of stromen van het boeddhisme, naast shravaka-yana (voertuig van de

leerlingen) en vajra-yana (diamanten voertuig); zen behoort tot de mahayana-stroom.

manas: afkorting van klisha-manas, letterlijk: de door *klesha verkleurde geesteswerking; de verbindende schakel tussen functionele geesteswerking (brein) en *alaya; deze functie stimuleert en faciliteert de subject-illusie; zie ook *citta en *vijnana.

mara: naam voor de godheid Mara en voor de dood, waarvan Mara de personificatie is; sterfelijkheid is de grote koan in spiritualiteit: beangstigend voor onwetenden, maar bevrijdend voor beoefenaars; de dood leert ons de werkelijkheid kennen achter alle zintuiglijke functionaliteit; het boeddhisme hanteert de volgende vier invloedssferen van Mara: 1. het skandha-bestaan (skandha-mara); 2. de klesha-vervuiling (klesha-mara); 3. het moment van sterven (mrityu-mara); 4. de wet van sterfelijkheid (devaputra-mara).

nama-rupa: letterlijk naam en vorm; aanduiding voor de psychofysieke *persoonlijkheid; omvat de vijf *skandha's, en is de vierde van de twaalf schakels in de keten van voorwaardelijk ontstaan (*pratitya-samutpada).

nirvana: vrede, opgeloste behoefte; in de *mahayana-traditie een aanduiding voor de realisatie van *totaalbestaan; wordt vaak gebruikt als oplossing voor *samsara.

paramita: letterlijk vervolmakingen of transcendenties; zes oefen kwaliteiten van een *bodhisattva: vrijgevigheid (dana), beheersing (*shila), geduld (*kshanti), toewijding (*virya), meditatie (*samadhi) en wijsheid (*prajna); gekoppeld aan de tien *bhumi worden hieraan nog toegevoegd: vaardigheid (*upaya), gelofte (pranidhana), vermogen (bala) en samenhang (jana).

prajna: intuïtieve wijsheid; zesde *paramita; centrale onderwerp (synoniem van leegte) in de *Prajnaparamita-soetra's*.

pratitya-samutpada: letterlijk voorwaardelijk ontstaan; de twaalfvoudige keten (conditioneringscyclus) die inzicht geeft in de werking van karmische verwikkeling en wereldse *conditionering; zie model in Bijlagen.

pudgala-nairatmya: letterlijk 'persoonlijkheid [heeft] geen zelf'; realisatie van de niet-substantiële aard van het ik-idee; bevrijdt ons van *kleshavarana, dankzij besef van zelfeloosheid (*anatman); complementair aan *dharma-nairatmya.

punya: verdienste, deugzaamheid; een van de twee verzamelingen (sambhara), kwaliteiten die een bodhisattva verwerft, naast wijsheid.

rupa: letterlijk: vorm; aanduiding voor waarneembare vormen, materiële bestanddelen, zintuiglijke verschijnselen.

rupa-kaya: letterlijk: vormen-lichaam; verzamelnaam voor *sambhoga-kaya en *nirmanakaya; meestal gerelateerd aan *dharmakaya.

saha-loka: letterlijk: plek van beproeving; aanduiding voor deze aarde, als moeizame verblijfplaats voor de zes bestaansvormen (*gati);

samadhi: diepe meditatie of concentratie; toekomen aan beleving van zuivere, wonderlijke, intieme en betrouwbare hartsqualiteit; bijvoorbeeld de volheid (samadhi) van niets nodig hebben.

sambhoga-kaya: zie *tri-kaya.

samsara: de stroom van lijden; het moeras van conditionering waarin een dolende sterveling of fijnstoffelijke bestaansvorm zich bevindt.

samskara: letterlijk samenraapsel: tweede schakel van de twaalfvoudige keten van voorwaardelijk ontstaan (*pratitya-samutpada); ondermijnende karmische motieven en verwickelende drijfveren; genereert *klesha-avarana en *karma-avarana.

sangha: letterlijk samen-gaan: het geheel van alle beoefenaars; een van de drie juwelen, samen met *boeddha en *dharma.

sat: zijn, het zijnde, wezen, waarheid; terug te vinden bijvoorbeeld in *bodhisattva (verlichtingswezen) of aryaśatyā (de vier edele waarheden). In de hindoeïstische bhakti- en vedanta-tradities kent men de term sat-cit-ananda (zijn-bewustzijn-gelukzaligheid) als aanduiding voor het goddelijke mysterie.

shila: discipline, ethiek, beheersing; tweede van de zes *paramita's.

shraddha: vertrouwen; vier bronnen van vertrouwen zijn: 1. de werking van karma (wet van oorzaak en gevolg); 2. onderricht (dharma); 3. drie juwelen (visie): aspiratie-*bodhicitta; 4. het pad (praktijk): applicatie-*bodhicitta.

shunyata: leegte; verwijzing naar de ware, ongrijpbare aard van de werkelijkheid; komt o.a. tot uitdrukking in nonconceptueel gewaarzijn; centrale thema van de *Prajnaparamita-soetra's*.

skandha: vijf geledingen of bestanddelen van onze persoonlijkheid (*namarupa) die alle sensorische informatie verwerken: 1. rupa (vorm); 2. vedana (gevoel); 3. samjna (denken); 4. samskara (wens); 5. vijñana (besef); zie model in Bijlagen.

sutra: de nederlandstalige versie van deze sanskriet term is soetra; onderrichting door of namens de Boeddha; voorbeelden: de pali-teksten (vertaald door De Breet en Janssen), of de Vimalakirti-soetra (vertaald door Etienne Lamotte) of de Prajnaparamita-soetra's (vertaald door Edward Conze).

tathagata-garbha: letterlijk de schoot van de tathagata; tathagata (de zodanig gekomene) is de naam waarmee Shakyamuni boeddha zichzelf regelmatig aanduidde; schoot is een metafoer voor de geest en voor innerlijke kwaliteit in het algemeen: bron, geboorteplek; tathagata-garbha is te beschouwen als een beeldende variant van *tathata en is een synoniem van *dharmakaya en boeddha-natuur; de helende kracht van dit diepste potentieel is sterker dan de vervormende werking van *alaya; zie ook bodembestaan.

tathata: zodanigheid; synoniem van leegte (*shunyata).

tri-kaya: drie lichamen van een *bodhisattva of boeddha: *dharma-kaya (waarheidslichaam), sambhoga-kaya (zaligheidslichaam) en nirmana-kaya (manifestatielichaam); de laatste twee worden ook *rupa-kaya (vormenlichaam) genoemd.

tri-lakshana: drie kenmerken van het geconditioneerde, zintuiglijke bestaan: *anitya (onbestendigheid, vergankelijkheid), *duhkha (behoefte, lijden) en *anatman (zelveloosheid).

tri-shiksha: letterlijk: drie oefeningen; de drie terreinen waarop spirituele oefening plaatsvindt (*shila, *samadhi en *prajna).

upadana: gehechtheid, een belangrijke schakel (9e) in de twaalfvoudige keten van het voorwaardelijk bestaan (*pratitya-samutpada); oplossing hiervan bewerkstelligt bevrijding; tevens een verwijzing naar een klassieke oefening uit de Tibetaanse traditie (*Parting from the four attachments*): 1. gehecht aan het zintuiglijk bestaan, ben je geen beoefenaar; 2. gehecht aan *samsara, bezit je geen innerlijke vrijheid; 3. gehecht aan een zelf, is er geen *bodhicitta; 4. gehecht aan wát dan ook, is er geen visie.

upaya: geschikte middelen; al wat dienst kan doen ter bevrijding van het lijden.

vasana: vertaald door waseming; ons woord wasem is etymologisch verwant met het sanskriet vasana.

vijnana: geest, bewustzijn; in de yogacara-school van het boeddhisme, gesticht door Asanga, onderscheidt men meerdere lagen of functies van bewustzijn: de 1e t/m 6e laag zijn de zintuiglijke vermogens (oog, oor, neus, tong, lijf en brein), waarbij de breinwerking vijnana wordt genoemd; de 7e laag is *manas (plek waar de door *klesha gekleurde *ik-illusie ontstaat); de 8e laag is *alaya (voorraadbewustzijn), ook wel aangeduid als *citta; soms wordt er als negende laag de *tathagata-garbha aan toegevoegd, als borging van ons diepste menselijke potentieel; zie model *De vijf skandha's*.

Literatuur selectie

- *Asanga*: The bodhisattva path to unsurpassed enlightenment; a complete translation of the Bodhisattvabhumi. Boston 2016
- *Conze, Edward*: The short Prajnaparamita Texts. London 1973
- ----- : The large sutra on perfect wisdom. Berkeley 1975
- *Gregory, Peter N.*: Inquiry into the origin of humanity. Honolulu 1995
- ----- : Tsung-mi and the sinification of Buddhism. Honolulu 2002
- *Keenan, John*: The Summary of the Great Vehicle (by bodhisattva Asanga). Berkeley 2006
- *Lamotte, Etienne*: La somme du Grand Véhicule d'Asanga (Mahayanasamgraha). Tome I & II. Louvain 1973
- ----- : The teaching of Vimalakirti. Oxford 1976
- ----- : Suramgamasamadhisutra. Delhi 2003
- *Maitreya; Asanga*: Ornament of the Great Vehicle Sutras - Mahayanasutralamkara with Commentaries by Khenpo Shenga and Ju Mipham. Boston 2014
- ----- : Middle Beyond Extremes; Madhyantavibhaga; with commentaries by Khenpo Shenga and Ju Mipham. Ithaca 2012
- *Muller, Charles A.*: The Sutra of Perfect Enlightenment; Korean Buddhism's Guide to Meditation. Albany 1999
- *Paul, Diana Y.; McRae, John R.*: The Sutra of Queen Srimala of the Lion's Roar, and The Vimalakirti Sutra. Honolulu 2006
- *Robinson, Richard H.*: Buddhist Religions, a historical introduction, fifth edition. Belmont 2004

